

KATLIAMIN YİRMİNCİ YILINDA TÜRK BASININDA “HOCALI” YAKLAŞIMI

*Turkish Press Approach in the Twentieth Anniversary of the
“Khojaly” Massacre*

Reha YILMAZ*

ABSTRACT

In 2012, twenty years have passed since Khojaly Massacre. Varieties of activities have been organized by the Azerbaijan government to learn and accept the massacre as genocide in the world under “Khojaly Justice” slogan. In this context, various activities have been organized in Turkey, on 26.02.2012 thousands of people gathered in Taksim Square to remember the victims of the Khojaly Massacre.

Looking at the reflections of the Turkish press both before and after the meeting in Taksim, it is seen that despite the twenty years left behind, all the facts of massacre are not known and understood. It is possible to classify the reasons as follow:

1. Wrong promotion policy,
2. Owned of the subject by only a certain section in Turkey,
3. Double standards and,
4. Back-breaking labour of the Armenian lobby.

In this context, it is apparent that Azerbaijan government needs to change policy for promoting Turkish public opinion, especially media representatives on Khojaly Massacre.

Key words: Nagorno Karabakh, Khojali, Azerbaijan, Genocide, Armenian.

GİRİŞ

Milletlerin tarihinde öyle dönemler, öyle olaylar vardır ki, onlar talihin kırılma noktalarıdır. Eza cefa, acı vardır buralarda. Türkün kanı vardır, acılı anaların dimağında yavrusunun masum yüzünde. Türkün makus talihidir. Büyük millet olmasının bir neticesi. Affeder, bir şans daha verir, sofrasına buyur eder. Sohbetine ortak. Ama bunu anlamazsa zalim, bir Kürşat kalkar isyan eder, ötelerden Bilge Kağanlar, bugünlerde Atatürkler, Haydar

* Yrd. Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi Avrasya Araştırmaları Müdürü, Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi, yilmazreha@gmail.com

Aliyev'ler çıkar. Dur der zalime uzattıysak elimizi acizliğimizden değildir. Yeri geldiğinde göstermesini de biliriz ulu başımızı, eğilmez bileğimizi.

Maalesef son asırlarda hasta adam belleyip milletimizin sabrını deneyen epey devlet var. Bunun neticesinde unutulmaz acılar arka arkasına geliyor. Bu oyunun son perdesi de Karabağ'da ortaya konuyor. 1980'li yıllardan başlayan Azerbaycan Türkünün etnik temizliğe ve soykırıma tabi tutulma politikası her geçen gün biraz daha soğuk yüzünü gösteriyor. Son yıllarda bu konuda müspet manada bir çok gelişme olsa da acı olaylar hala hafızalarda tüm zindeliğini koruyor. Bu olaylardan biri de hiç şüphe yok ki, Hocalı Faciasıdır.

1988 yılından itibaren Ermenistan'la Azerbaycan arasında başlayan Dağlık Karabağ münakaşası tarihinde en acımasız olaylardan biri Hocalı'da gerçekleştirilen soykırım olmuştur. Bu olay XX yüzyılın en korkunç ve acımasız facialarından biri olarak kabul edilmektedir. Hocalı faciası tarihte bilinen önemli facialarıyla aynı düzeydedir.

1992'de gerçekleştirilen kanlı faciaya kadar Hocalı'da 7 bin nüfus yaşamaktaydı. Şehir nüfusu 1988 Eylül'ünde Hankendi'nden, 1988 Kasım'ında Ermenistan'dan kovulan Azerbaycanlılar ve 1992'de de Fergane'den kovulmuş Ahıska Türkleri bölgeye yerleştirilmesiyle birlikte daha da artmıştı.

1992 Şubatın 25'ini 26'sına bağlayan gece ermeni silahlı birlikleri, SSCB'nin Hankendi şehrinde yerleştiği 366'cı askeri birliğinin de bizzat katılımıyla Hocalı şehrine saldırıya geçtiler. Şehir güçlü ateşli silahlarla uzun süre bombalandıktan sonra, şehirde güçlü yangınlar meydana geldi. Şehir halkı şehirden ayrılmak zorunda kalmıştı. 26 Şubat saat 05.00'a kadar şehir işgal edilmiştir. Şehri terk etmek zorunda kalan insanlar dağlara, ormanlara, bazıları Azerilerin yaşadığı Ağdam şehrine kaçıyorlardı. Nahçıvanik köyü yakınlarında açık arazide Ermenilerce ele geçirilen Azeriler insafsızca öldürüldüler.

Karanlık ve soğuk kış gecesinde ormanda ilerlemeye çalışan insanlar bir çok meşakkatle karşılaştılar. Öylesine zor şartlarda ahaliden bazıları küçük yavrusunu boğarken, bazıları Ermenilerin eline düşmemek için hayatına son vermek zorunda kalmıştır. Hatta öylesine sahnelerle karşılaşmıştır ki, bir çok küçük bebek esir alınıp götürülmüş, esir alınan geç kadınlara günlerce tecavüz edilmiş, küçük çocuklar düzenli olarak kimyasal deneylerin objesi olmuş, haftalarla ormanda kalan nice insanlar açlıktan, soğuktan ölmüştür.

TÜRK BASININDA HOCALI FACİASI ALGISI

Hocalı faciası mahiyeti itibarıyla Karabağ Savaşı'nın küçük bir parçasını oluşturmaktadır. Bu yönüyle buzdağın görünümünün kısmı da denilebilir. Ancak Hocalı katliamını sadece savaşa sınırlandırmak hümanist açıdan haksızlık teşkil edeceği gibi, Uluslar arası hukuk, Uluslar arası Politika, Uluslar arası İktisat açısından da büyük bir yanlış olacaktır. Zira Hocalı katliamında insan haklarına aykırı bir çok fiil gerçekleştirilmiş, Bölgeden büyük bir kaçış başlamış ve sonrasında zorunlu göç ortaya çıkmış, bölgenin ekonomik kaynaklarına büyük zarar görmüş, ve Hocalı katliamı sonucunda Azerbaycan uluslar arası politikada geri adım atmak zorunda kalarak sorunun çözümüne ilişkin bir çok avantajını kaybetmiştir.

Hocalı katliamının üzerinden 20 yıl geçmesine rağmen Türk Kamuoyunun genel olarak bakıldığında Hocalı faciası hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığı görülecektir. Türk basınında Hocalı sadece bir katliam olarak ele alınmış ve Hocalının Karabağ sorunundaki yeri ve problemin geleceğine etkisini üzerinde durulmamıştır. Daha da kötüsü Hocalı katliamı konusunda bazı gazeteler Hocalı Katliamının vahşetini anlatmak yerine, Hocalıyı telin programlarının yöntem ve içeriğini bahane ederek toplum nezdinde basit bir olaymış gibi göstermeye çalışmaktadır. Bu durumu bazı örneklerle açıklamak yerinde olacaktır.

Akşam gazetesi Hocalı katliamını: “*Ermeni Silahlı Kuvvetleri, 26 Şubat 1992 yılında Azerbaycan’ın Hocalı kasabasına saldırmış, kasabada bulunan 613 kişiyi öldürmüş, 1275’ini de esir almıştı ve 150 kişinin ise akıbetinden haber alınmamıştı.*”¹ şeklinde haber yaparak herhangi bir yorum katmaksızın örnekleri bol olan klasik bir savaş hali gibi göstermiştir.

Türk solunun sesi olarak kabul edilen internet gazetesi Türk Solu, Hocalı katliamını “*26 Şubat 1992 tarihinde Hocalı’da meydana gelen ve 613 kişinin hayatını kaybettiği katliamı...*”² en yalın şekilde sayfalarına taşımıştır. Sosyal Demokrat düşüncenin temsilcileri olarak, halkların eşitliği ve hümanist ilkeleri savunan bir kesimin temsilcisinin bir insanlık ayıbını bu derece basit bir şekilde okuyucularına taşımaları ilginçtir.

Milliyet Gazetesi’nin blok sayfalarında Hocalı konusu detaylı şekilde ele alınmış ve okuyucuların yorumlarına yer verilmiştir. Bu yorumların birinde Hocalı: “*Karşılıklı şiddetli çatışmalar neticesinde Ermeniler arkalarına Rus güçlerini de alarak sistematik bir katliam yapmışlar. Çoğu*

¹ Akşam Gazetesi, 20 Şubat 2012.

² <http://www.turksolu.org/128/isbecer128.htm>

kadın ve çocuk 1492 Azeri'nin kimini asmışlar, kimini yakmışlar, kimini parçalamışlar (bu resimleri bir görseniz, insanlığınızdandan utanırsınız), kimi hamile kadınların karınlarını deşerek karınlarındaki bebekleri çıkartıp, kafalarına kurşun sıkmışlar, genç kız ve kadınlara tecavüz etmişler, esir aldıkları birçok Azeri'yi “Karabağ Ermeni Toprağıdır” şeklinde konuşmadıkları için, kafalarını bedenlerinden ayırmışlar, hayatta kalan birçok Azeri vatandaşını da kendilerine hizmet etmek için köle gibi kullanmışlardır”³ şeklinde ele alınarak olayların teferruatına değinilmiştir.

İnternet gazeteciliğinin önde gelen temsilcilerinden Haber7.com Hocalı faciasını: “Azerbaycan'ın Yukarı Karabağ bölgesindeki Hocalı kasabasında, 26 Şubat 1992 günü Ermeni ordusunun, aralarında sivil, kadın, çocuk ve yaşlıların da bulunduğu 613 kişiyi işkence yaparak katletmesi...”⁴ olarak değinmiş ve olayı yalın bir şekilde okuyucularına yansıtmıştır.

Hocalı katliamını en detaylı haber yapan gazetelerden birisi Zaman Gazetesi Hocalı katliamının sebeplerini ve sonuçlarını kapsayan: “Bundan tam 20 yıl önce Azerbaycan'ın Hocalı kentinde gerçekleşen bu katliamda Azeri kayıtlarına göre 106'sı kadın ve 83'ü çocuk olmak üzere 613 kişi öldürülmüştü. Karabağ savaşı esnasında Hocalı kenti Ermeni askeri birliklerinin eline düşerken birçok sivil ve onların arasına karışan Azeri askeri kaçmaya çalışmış, ancak Azerbaycan sınırına yaklaştıklarında Ermeni birliklerin ateşi altında can vermişlerdi. Ermeni tarafı sivillerin arasına karışan Azeri askerleri gerekçe göstererek ve bunların bir bölümünün kaçarken ateş etmelerine dayanarak, katliamı sıradan bir savaş durumuna indirgemeye çalıştı. Uluslararası gözlemciler de bu durumu doğrulamaktaydı. Hatta Azeri gazeteci Eynulla Fatullayev'in Hocalı'dan kurtulan bazı kişilerle yaptığı görüşmelerde, ölümlerin geçiş koridoruna yerleşmiş olan Ermenilerin ateşiyle olmadığı, öte yandan Azeri birliklerine ait bazı askerlerin sivilleri Ermenilerin elindeki Nahçevanik kentine yönlendirdikleri gibi kuşku yaratan tanıklıklar ortaya çıkmıştı. Ama uluslararası gözlemciler bütün bu çeşitliliği kayda geçirmelerine karşın, işin temelinde bizzat Karabağlı Ermeni askerlerince gerçekleştirilmiş bir katliamın yaşanmış olduğunu teyit ettiler.

Bu olayın hukuksal tanımı üzerinde çok geniş bir tartışma yaşanmadı. Ancak öldürülenlerin hepsinin Azeri olduğu, bu kimliği taşıdıkları için böyle

³ <http://blog.milliyet.com.tr/ermenilerin-karabag-a-imzasi--hocali-katliami---/Blog/?BlogNo=174539>

⁴ <http://www.haber7.com/haber/20120222/Hocali-Katliamının-kurbanları-anlatacak.php>

bir sonla karşılaştıkları, ateş edenlerin ise bunu bilerek ve bir karar doğrultusunda yaptıkları bellidir. Diğer bir deyişle Birleşmiş Milletler soykırım sözleşmesi açısından bakıldığında karşımızda bir soykırım daha var. Öte yandan milliyetçi beklentiye karşın Ermeni makamları bu olayın vahametini ve işledikleri suçu reddetme yönüne gidemediler. Hocalı'nın bir 'intikam eylemi' olduğunu ve ancak daha önce yaşanmış olayların ışığında anlaşılabilceğini öne sürdüler. Nitekim katliam tarihinin de tesadüfi olmadığı ve bir başka katliamın yıldönümüne geldiğinin altı çizildi. Anlaşılan o ki Hocalı, 1988 yılının 27 Şubat'ında gerçekleşen Sumgayt pogromunun karşılığı olarak algılandığı için bu noktaya gelinmişti. Halen Ermenistan devlet başkanı olan Sarkisyan'ın (özrü kabahatinden büyük) demecine göre Azerilerin Ermenilerin sivil halka dokunamayacak kadar 'zayıf' olduğunu vurgulayan şakalar yapmaları ve Sumgayt'ten kaçarak kurtulmuş olan Ermeni askerlerin Hocalı'daki varlığı katliamın nedenleri arasındaydı. Sumgayt'te ise bu coğrafyada hiç de yabancı olmadığımız bir katliam yaşanmıştı: O gün Azeriler küçük gruplar halinde teşkilatlanıp silahlanmışlar, Ermenilerin ev ve işyerlerine hücum etmişler, kayıtsız kalan polisin gözleri önünde buraları yağmalamışlar ve nihayetinde gayri resmi makamlara göre birkaç yüz kişiyi öldürmüşlerdi. Ancak Hocalı'nın arka planı bundan ibaret değildi. Sumgayt dışında ufak yerlerde yaşanan cinayetler bir yana asıl büyük olay Bakü'de gerçekleşti. 1990 yılının 9 Ocak günü Ermenistan Devleti Karabağ'ın bütçesini genel bütçenin içinde telakki ettiğini ve bundan böyle Karabağlıların Ermenistan seçimlerinde oy kullanabileceğini ilan etti. Bunun üzerine 12 Ocak'ta Azerbaycan'da bir 'ulusal savunma komitesi' kuruldu ve Ermenilerle savaşmayı teşvik etmek üzere işyerlerinde örgütlenme çağrısı yapıldı. Ayın 13'ünde kentin her yerinde büyük kitlelerin harekete geçirildiği pogromlar başladı ve ayın 20'sinde Sovyet ordusunun kente girmesine rağmen günlerce sürdü. Sonuçta 90 kişi öldürüldü.

Meraklıları Sumgayt ve Bakü katliamlarının da hukuki anlamını merak edebilirler. Yapılacak şey basit: Ölenler merkezi bir kararla hareket eden ve kasıtlı davranan grupların eylemleri sonucunda, sırf belirli bir kimliği taşıdıkları için öldürülmüşlerse buna 'soykırım' deniyor. Her olayın kendine has bir arka planı, psikolojik zemini, kendince gerekçeleri var... Tabii ki gözünüzü karartacak kadar önyargılı bir milliyetçi değilseniz." ⁵ şeklinde sayfalarına taşırken kamuoyunu bilinçlendirmek amacıyla Hocalının sebep ve sonuçlarına da değinilmiştir.

⁵ "Hocalı katliamı", **Zaman**, 26.02.2012

Görsel basının önde gelen temsilcilerinden CNN Türk bültenlerine Hocalıyı: “Saldırıların en acımasız Hocalı’ya yapıldı. 25-26 Şubat’ta şehre giren Ermeniler ve Ruslara ait 366. Motorize Piyade Alayı, hiçbir ayırım yapmadan, 106’sı kadın, 63’ü çocuk 70’ten fazlası yaşlı olmak üzere 613 Azerbaycan Türk’ünü katletti. Binlerce insan, şehri terketmek zorunda kaldı. Bu katliam, Karabağ savaşında ve sorunun kökleşmesinde de önemli rol oynadı.”⁶ şeklinde yansıtarak geleneksel bilgi akışına devam etti.

Hürriyet Gazetesi haber sayfalarına Hocalıyı: “26 Şubat 1992 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Dağlık Karabağ bölgesindeki Hocalı kasabasında Azeri siviller, Ermeniler tarafından toplu şekilde katledildi. Katliam, Ermenistan’ın 366’ncı Motorize Piyade Alayı’nın desteğindeki Ermeni güçleri tarafından gerçekleştirildi. Azerbaycan Cumhuriyeti’nin resmi açıklamasına göre saldırıda 106’sı kadın, 83’ü çocuk olmak üzere toplam 613 Azeri vatandaşı, Ermeniler tarafından öldürüldü. İnsan Hakları İzleme Örgütü, Hocalı Katliamı’nı ‘Dağlık Karabağ’ın işgalinden bu yana gerçekleşen en kapsamlı sivil katliamı’ olarak nitelendirdi.”⁷ şeklinde yansıtarak olayı genellemiştir.

Samanyolu Haber kanalının web sayfasında Hocalı: “25 Şubat gecesi beklenen oldu. Silahlanan Ermeniler, sivilleri kıstırdı. Evlerinde onları katletti. Cesetler, vahşi bir şekilde üst üste atılarak yakıldı. İnsanlık sükût etmişti; ama ‘Kutsal Haç’ uğruna savaş Hocalıları yok edene kadar devam etti. 1.275 kişi rehin alındı, onlardan da 150’si kayboldu. Kayıp yakınları, bir umutla hâlâ bekliyor sevdiklerini; ama akıbetleri maalesef bilinmiyor. Saldırıdan sonra Hocalıya gelenler akıl almaz manzaralarla karşılaştı. Çocukların gözleri oyulmuş, burun ve ağızları bıçaklarla kesilmiş, yaşlıların yüzlerine jiletlerde vurulmuştu. Erkeklerin saçları koparılmış, hamile kadınların karınları açılmıştı...”⁸ derken Hocalının perde arkasına dokunuyor ve bu katliamın Ermeniler için kutsal bir savaş uğruna yapıldığına dikkat çekmiştir.

Ortadoğu Gazetesi sayfalarına: “20 yıl önce bugün Yukarı Karabağ bölgesinde terör estiren silahlı Ermeni grupları, Rus ordusunun da desteğiyle Hocalı’yı kuşatma altına aldı. Silahlı Ermeni çeteleri savunmasız kentte, çoluk-çocuk demeden katliam yaptı. Kadın ve çocukların da aralarında bulunduğu 613 kişi katledildi. Bin 275 kişi esir alındı. Bunlardan

⁶“Hocalı katliamı kurbanları Taksim’de anıldı”, http://www.cnnturk.com/2012/guncel/02/25/hocali_katliami_kurbanlari_aniliyor/650637.0/index.html, erişim tarihi: 12.01.2012.

⁷ Hürriyet, 26.02.2012

⁸ <http://www.samanyoluhaber.com/kultur/Hocalida-1992de-ne-olmustu/735810/>

150'sinin akıbeti ise hala bilinmiyor. Kentte birkaç gün süren katliam, talan, tecavüz gibi olaylardan sonra 487 kişi bölgeden yaralı olarak kurtulabilirken, 1275 kişi esir alındı. Bunlardan 150'sinin akıbeti halen bilinmiyor.”⁹ Hocalı katliamının istatistiksel bilgilerini yansıtarak katliamın boyutlarını okuyucuyla paylaştı.

Yeniçağ Gazetesi de Hocalıyı Anma günü öncesinde geniş bir içerikle konuyu okuyucularına yansıtmıştır. Hocalıyı konu alan haberde: “Gözü dönmüş Ermeni askerler, Rus yardımıyla 25 Şubat 1992’de kadın ve çocuklar da dahil, yüzlerce Azerbaycanlıyı katletti. 20. yüzyılın en büyük katliamlarından birine tanık olan “Hocalı”, 18 yıldır kanayan yara...”

Şubat 1992’de Hocalı’da gerçekleştirilmiştir. Bu alçakça saldırıda silahsız 613 Azeri Türkü alçakça katledilmiştir. Binden fazla insan esir alınmıştır. Soykırım edebiyatı yapan bazı yabancı çevreler ve ülkeler buna da sessiz kalmışlardır. Bu soykırında Rus parmağı da inkar edilemez. Hocalı’da sadece insanlar öldürülmedi. Bölgeye damgasını vuran Türk kültür eserleri de yıkıldı. Gözü dönmüş Ermeni askerleri 1992 yılında aralarında kadın ve çocukların da bulunduğu yüzlerce Azerbaycanlıyı bir gecede katletti. 20. yüzyılın en büyük katliamlarından birine tanık olan “Hocalı”, 18 yıldır hâlâ kanayan bir yara... Ermenistan’ın 1991 yılında abluka altına aldığı Azerbaycan’ın Hocalı bölgesinde 25-26 Şubat 1991’de gerçekleşen katliama giden süreç, Azerbaycan Parlamentosu’nun halktan gelen baskılar karşısında Dağlık Karabağ’ın özerk bölge statüsünü ilga etmesinin ardından referandum düzenleyen Dağlık Karabağ Parlamentosu’nun bağımsızlık ilan etmesiyle başladı. Ermenileri destekleyen Ruslar, Gorbaçov’un emriyle bölgeden çekildi.

Silahlar toplandı

Ermeni gönüllülerden oluşan silahlı grupların Karabağ’a yerleştirilmesinin ardından Gorbaçov, 25 Temmuz 1990’da yayımladığı bir kanun ile SSR (Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti) kanunları dahilinde olmayan silahlı grupların kurulmasını yasaklayıp kanunsuz olarak saklanan silahlara el konulmasını sağladı. Bu kanunla birlikte Azerbaycan’ın bütün bölgelerinde av silahları da dahil olmak üzere silahlar toplandı, Dağlık Karabağ’da ise bu görev Rus askerleri tarafından yerine getirildi. 1990’ın Ağustos ve Eylül aylarında Ermeniler doğrudan Azerileri hedef aldı, otobüs baskınları, yol kesme gibi terör eylemlerine başladı. 1990 yılı başlarında

⁹ Medeni dünya neredesin?, Ortadoğu, 25.02.2012.

yaklaşık 186 bin Azeri, Ermenistan’dan Azerbaycan’a gitmeye zorlandı. Ekim 1991’de ilk Azeri köyü Ermenilerce ele geçirildi.

Ruslar Ermenilerin safında

Hocalı Katliamı, Rus askerlerinin desteğiyle 25-26 Şubat 1992’de Hocalı’ya ulaşan Ermeni kuvvetlerince gerçekleştirildi. Rusya olaylarla ilgisinin olmadığını iddia etse de, Rus ordusuna ait 366. alayın 1991’in sonbaharından beri Ermenilerin safında savaştığı, alaydan kaçan dört askerce doğrulandı. 10 bin nüfuslu Hocalı’da olaylar sırasında yaklaşık 3.000 Azeri bulunmaktaydı. Saldırıda ölenler hakkında verilen resmi rakam 613 kişi olmakla birlikte, katliam kurbanlarının 1.300 kişi olduğu ifade edilmektedir. Saldırı sırasında Hocalı’da yaşayan Ahıska Türkleri de evlerinde yakılarak öldürüldü. Kadın, çocuk ve yaşlılar da dahil olmak üzere siviller katledildi. Katliamın ilk gecesinde sekiz aile bütün fertleriyle öldürüldü, 700’den fazla çocuk anne ya da babasını kaybetti, 1.000’in üzerinde de yaralı olduğu kaydedildi. Katliama tanık olan bir gazeteci, yaşananları şöyle aktarıyor:

Orman boyu ceset

“Dağlık Karabağ’ın Hocalı kentinin düşüşünü bir gün boyunca yaşadım. Görüntülerle belgeledim ve video çekimleriyle bir günde 1.300 Azerbaycan Türk’ünün Ermeni çetecilerce öldürülüşünü bütün dünyaya duyurdum. Hocalı katliamı anlatılamaz bir vahşetti. Azerbaycan yönetimi ve Cumhurbaşkanı Ayaz Mütellibov, olayı dört gün boyunca kamuoyundan gizlemeye çalıştılar. Bütün Azerbaycan şok olmuştu. Ermeni bıçaklarından, kurşunlarından kurtulmayı başaranlar; kadınlar, çocuklar, ihtiyarlar karlı dağlarda tipi altında Agdam’a gelmeyi başardıklarında çoğunun ayakları donmuştu. Bazılarının ayakları ise kangrenden dolayı kesilmişti. Ermeniler vahşetin her türlüşünü sanki ibret olsun, örnek olsun diye yapmışlardı. İhtiyar dedelerin, yaşlı anaların yüzleri jiletlerle doğranmış, genç kadınların göğüsleri peynir gibi kesilmiş, bebeklerin kafa derileri yüzülmüştü. Hocalı ile Agdam arasındaki 12 kilometrelik orman boyunca cesetler dizilmişti.”

İki yıl sonra ateşkes

Gelişmelere seyirci kalan BM ve Batılı devletler, Ermenilerin yaptıkları katliamlara ve işgal hareketlerine ciddi bir tepki göstermedi. Ermenilerin Mayıs 1992’de Nahçıvan’a saldırmalarından sonra Türkiye 1921 Kars Anlaşması çerçevesinde bölgeyi korumak için askerî müdahalede bulunabileceğini açıkladı. Uluslararası toplum, ancak Ermenilerin nüfusu 60 binden fazla olan Kelbecer’e saldırmasıyla harekete geçti. BM, 822 sayılı

kararı ile Ermeni kuvvetlerinin işgal altındaki topraklardan çekilmesini istedi, ancak bu sonuç vermedi. Kararın ardından AGİT bünyesinde arabuluculuk çalışmaları başlatıldı. 1994 yılında ateşkes ilan edildi.”¹⁰ Oldukça geniş bir içerikle Hocalı Katliamını ele almıştır.

Gazetelerin haberlerine ve yaklaşım tarzlarına bakıldığında katliamın bugün insanlığın önem verdiği insani değerlerden ziyade çifte standartla yaklaşıldığı görülmektedir.

KÖŞE YAZARININ HOCALIYA BAKIŞI

Hocalı faciasının yirminci yılında gazetelerin hocalı konusundaki yaklaşımları kadar gazetelerin köşe yazarlarının katliama yaklaşımları da ilginç özellikler taşımaktadır. Gazetelerin genel yayın politikaları çerçevesinde, köşe yazarlarında yaklaşımlarının belirlendiği ve yorumların bu çerçevede yapıldığı görülmektedir.

Hürriyette yaza n ve muhafazakarlığı ve demokrat kişiliğiyle tanınan Taha Akyol: “Katliamı yapan Ermenistan kuvvetlerinin komutanlarından biri, bugünkü Cumhurbaşkanı Sarkisyan’dır.

Hocalı, Yukarı Karabağ’da, hâkim bir tepenin üzerinde bir Azeri şehriydi. Stratejik konuma sahip Hocalı’ya girmek için Sovyet alayı desteğindeki Ermenistan kuvvetleri, Azerbaycan’ın “öz torpağı” olan Kelbecer ve Laçın vilayetlerini işgal ederek Karabağ’a girmişti. Burada Hocalı’yı ele geçiren Ermenistan birlikleri saldırıya devam ederek yine Azerbaycan’ın “öz torpağı” olan Kubatlı, Zengilan, Cebrail, Füzuli ve Ağdam vilayetlerini de işgal etmiştir.

Hocalı’da kadın ve çocuklar dahil 613 Azerbaycan Türk’ü katledilmiş, etnik temizlik sonucunda Hocalı ‘ölü şehir’ haline gelmiştir. İşgal edilen Azerbaycan topraklarından 1 milyon Azeri “kaçgun” olmuş, Azerbaycan’ın iç bölgelerine sığınmıştır.

21. yüzyıldayız, işgal hâlâ devam ediyor, “kaçgunlar”ın bebekleri yirmili yaşlara girmiş bulunuyor!

Hürriyet arşivinde o günün gazetelerine baktım. Katliamı dünyaya duyuran İrfan Sapmaz, Azerbaycan birliklerinin kahramanca direnişine rağmen Sovyet mekanize birliğinin desteğiyle saldıran Ermenistan kuvvetlerinin Hocalı katliamını haber veriyor. Bir resimaltında da “Bati’nin gözü kör mü?” diye yazıyor.

¹⁰ “Hocalı Matemi...” Yeniçağ, 25/02/2010

Evet bütün mesele bu soruda düğümleniyor.

Zamanımızda, askeri kuvvetle ve katliamla işgal edilip de bunun yirmi yıl devam ettirilebildiği tek örnek budur.

Müslüman ya da Doğulu bir ülke, Hıristiyan ya da Batılı bir ülkeyi işgal etseydi, hele de Kafkasya’da Azerbaycan bir santim Ermeni toprağını işgal etseydi, ne olurdu, bir düşünün!

Bir yüzünde demokrasi ve insan hakları bulunan Batı’nın öteki yüzündeki şoven ve haçlı fanatizminin 21. yüzyıldaki utanç verici bir belgesidir bu facia....”¹¹ diyerek gazetesinin yayın politikasıyla ters düşen bir yoruma yer vermiştir. Bu yazıda Akyol’un özellikle Batı’nın benzer olaylardaki çifte standardı üzerinde durması olayın üzerinden yirmi yıl geçmiş olmasına rağmen neden hala çözülemediğini açık olarak göstermektedir.

Hocalıyı bir insanlık ayıbı olarak gören bir başka yazar son dönem Türk siyasal ve fikir dünyasının önde gelen yazarlarından Celal Güzel’dir. Güzel köşesinde: “*Hocalı Soykırımı, 20. yüzyılda insanlığa karşı vahşice yapılmış en büyük bir soykırımdır. 26 Şubat 1992 tarihi yalnızca Türk Dünyası’nun ve Azerbaycan’ın en kederli günlerinden biri değil, aynı zamanda insanlık tarihinin de en acımasız sayfalarından biridir. Azerbaycan’ın Karabağ bölgesindeki Hocalı kentinde masum sivillere yapılan bu soykırım yakın tarihin en korkunç, en vahşice, en acımasız olayıdır...*

Hocalı, tarih boyunca Ermenilerin tacizlerine ve tecavüzlerine uğramış bir bölgedir. Dağlık Karabağ bölgesinin en önemli tepelerinden birinde yerleşen Hocalı, Ermeni güçleri için önemli bir askeri hedefti. Kasaba, Hankendi ve Ağdam’ı birbirine bağlayan yolun üzerinde bulunuyordu ve bölgenin tek havaalanı için üs konumundaydı. Ekim 1991’den itibaren abluka altına alınan Hocalı kentine ulaşım yalnızca havayolu ile sağlanıyordu. 13 Şubat 1992’de havayolundan ulaşım da imkânsız hale geldi. Yemek, yakıt ve korunabilmek için mermi stokları tükenmişti ve şehre elektrik verilemiyordu. 1992’de 25 Şubat’ı 26 Şubat’a bağlayan gece Ermeni silahlı birlikleri SSCB zamanında Hankendi’nde yerleştirilmiş 366. Motorize Piyade Alayı’nın zırhlı araçları ve ordu heyetinin yardımı ile Hocalı kentini işgal etmişlerdir. Saldırıdan önce 25 Şubat akşamı şehir toplar ve ağır zırhlı araçlarla şiddetli ateşe tutulmuştur. Şehirde büyük bir yangın başlamış, Ermenilerin ablukaya aldıkları şehirde kalan yaklaşık 2500 Türk, Azerilerin yaşadığı Ağdam’a varmak amacıyla şehri terk etmeye başlamıştır. Ancak

¹¹ Taha Akyol, “Hocalı Katliamı”, *Hürriyet*, 25.02.2012.

masum halkın birçoğu amaçlarına ulaşamamıştır. Çünkü Ermeniler kaçırmaya çalışanları takip ederek oluşturdukları 'Ölüm Koridorunda' acımasızca öldürmüşlerdir.

Hocalı kentine yapılan saldırının sonuçları dehşet vericidir. Ermenilerin katlettiği Azerbaycan Türklerinin sayısı, resmi bilgilere göre, 613... Bunların 106'sı kadın, 63'ü çocuk, 70'i ise yaşlı... 8 aile tamamen yok edilmiştir... 76'sı çocuk 487 kişi ağır yaralanmıştır. Olmadık işkenceler uygulanan bin 275 Türk esir alınmıştır. Bunlardan 800'ü daha sonra serbest bırakılsa da 500'e yakın Azeri Türk'ü hâlâ kayıp... Resmi rakamlar ölen Türklerin sayısının 613 olduğunu söylese de katledilen toplam Türk sayısının 1300 olduğu söylenmektedir. Kayıp olan insanların ise organ ticaretinde kullanıldıkları iddia ediliyor... Şehit bedenler üzerinde yapılan incelemelerde masum insanların Ermenilerce özel bir acımasızlıkla, gözleri oyularak, kafataslarının derileri yüzülerek, hamile kadınların karınları yırtılarak, kulakları, burunları, vücutlarının çeşitli uzuvları kesilerek ve diri diri toprağa gömülerek öldürüldüğü tespit edilmiştir.

Ermeni Diasporası Hocalı Soykırımı'nı yalnızca bölgedeki Türk ve Müslüman halkı etnik olarak temizlemek ya da yaratacakları psikolojik etki ile bölgedeki sivil halkı çok daha çabuk tasfiye ederek işgal bölgelerini genişletmek için değil, 1915'te Osmanlı Devleti sınırları içinde yapıldığını iddia ettikleri sözde Ermeni soykırımının intikamını almak

için yapmışlardır. Hocalı Soykırımı'na bizzat katılan Zori Balayan "Ruhların Tekrar Dirilmesi" adlı kitabında Türklere nasıl işkence yaptıklarını en ince ayrıntısına kadar anlatmaktadır.

Hocalı Soykırımı'nı yapanların kimler olduğunun bilinmesine rağmen bu katiller serbest dolaşmakta hatta cezalandırılmak yerine tam tersi cumhurbaşkanı ya da savunma bakanı yapılarak ödüllendirilmektedir. Robert Koçaryan 1992'de Hocalı Soykırımı'nı gerçekleştiren kuvvetlerin çete reislerinden biriyken sonrasında Ermenistan Cumhurbaşkanı olmuştur.

Soykırımın yaratıcılarından o dönemin çete lideri bu günün cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan Hocalı Soykırımı'nın fâillerindedir. Karabağ'ın kalbi alev alev yanarken, Azerbaycan Türkleri yardım çığlıkları atarken ve Hocalı'da yüzyılın soykırımı yapılmışken, Başbakan Süleyman Demirel, pısrık bir politika izlemiş, Türk halkının bilinçlenmemesi için soykırım kamuoyuna duyurulmamıştır. Bölgede aktif bir siyaset izlenmesi ve askerî müdahalede bulunulması ve Azerbaycan'a yardım için Ermenistan'ın ablukaya alınması gerektiği yüksek sesle dillendirilmesine rağmen, Demirel

Hükümeti, bu tür bir uygulamadan kaçınmayı tercih etmiştir. Halbuki Türkiye Cumhuriyeti Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kardeşidir...

Halbuki, ortada olan gerçek 'iki devlet, tek MİLLET'tir. Hocalı Soykırımı tüm dünyanın kanayan vicdanıdır... 20. yüzyılın sonunda en büyük insanlık ayıbının adı: Hocalı Soykırımı'dır...'12 diyerek Hocalının gerçekte bir insanlık ayıbı olduğunu ve bunu gerçekleştirenlerin vicdanlarında bile rahatsız olamayacak kadar insanlıktan uzak kaldıklarını beyan etmiştir.

Muhafazakar çizgideki Zaman Gazetesi Azeri uzmanların yazılarını sayfalarına taşıyarak Hocalı katliamının topluma doğrudan sorunun ana kaynaklarından haber ulaştırmayı tercih etmiştir. Azerbaycan Milletvekili Ceyhun Osman: "*Tarih: 26 Şubat 1992*

Yer: Azerbaycan, Yukarı Karabağ bölgesi, Hocalı kasabası (Hankendi'den sadece 14 km mesafede)

Nüfus: 7 bin kişi... Kasabanın nüfusu genellikle 1988-1990 yıllarında Ermenistan'dan vahşice kovulmuş ve savaş sırasında sıkıştırılmış kişiler

Katliam: 1992 yılında, Şubat ayının 25'ini 26'sına bağlayan gece Ermenistan ordusu kasabaya saldırdı. Gece yarısı neye uğradıklarını anlamayan masum ve silahsız insanlar, soğuk kış gecesinde canlarını kurtarmak için canhıraş kasabadan kaçmaya çalıştı. Fakat kasabaya bütün giriş-çıkışlar tutulmuştu. O gece Ermeni askerleri kadın-çocuk-ihtiyar demeden hunharca karşularına çıkan herkese ateş açtılar.

Bilanço: 613 ölü... Bunlardan 106'sı kadın, 63'ü çocuktü. Kasabanın 160 sakini o geceden sonra kayıplara karıştı... 76 kişi engelli olarak yaşamına devam etti. 8 aile tamamıyla yok edildi, 154 çocuk öksüz kaldı. Öldürülenlerden sadece 335 kişinin cesedini defnetmek mümkün oldu. O gece kurşun yağmurundan kurtulmaya çalışan 200 Hocalı sakininin ayakları şahtada donarak kangren oldu. 1.257 kasaba sakini esir ve tutuklu olarak Ermeni askerlerinin işkencelerine maruz kaldı.

Sonuç: Bu vahşeti işleyenler bugüne kadar cezasız kaldılar. 20 yıldır dünya, Hocalı'da yaşanmış katliamı görmezden geliyor...

Tarih: 26 Şubat 2012

Yer: Taksim Meydanı, İstanbul, Türkiye

Etkinlik: Hocalı katliamı anısına yürüyüş

¹² Hasan Celal Güzel, "Bir İnsanlık Dramı: Hocalı Soykırımı", *Sabah*, 26.02.2012.

Amaç: Katliamın 20. yılında bağımsız Azerbaycan'ın yakın geçmişte yaşadığı en büyük acıyı Türkiyeli kardeşlerimizle paylaşmak, buradan sesimizi bütün dünyaya duyurmak. 20 yıldır Azerbaycan topraklarının yüzde 20'si Ermeni işgali altında, 1 milyondan fazla insanımız ata-baba topraklarından mahrum yaşamaktadır. Türkiyeli kardeşlerimiz bugün bizleri yalnız bırakmayarak, Hocalı soykırımını dünyaya tanıtmak için 26 Şubat 2012 günü saat 14.00'te Taksim Meydanı'nda toplanıyorlar. Toplanıyoruz... Ermeni yalanlarına son diyoruz. Dünya bundan bir daha ders alsın diyoruz. Bir daha insanlar acı çekmesin, çocuklar ölmesin diyoruz. Bir daha Hocalı yaşanmasın diyoruz.

Yirminci yüzyılın başlarında Doğu Anadolu ve Kafkasya'da ecdadımızı acımasızca katleden, diri diri yakan, yine aynı yüzyılın ikinci yarısında "soykırım" intikamı adıyla nice Türk diplomatları dünyanın çeşitli ülkelerinde vahşice katledenleri unutmayın diyoruz...

ASALA terör örgütünün Türklere karşı uyguladığı sayısız cinayetleri, Kars'ta, Van'da ve Doğu Anadolu'nun birçok kentinde Birinci Dünya Savaşı sürerken Ermeniler tarafından amansızca katledilen Türklerin yan yana dizilen mezarlarını unutmayın diyoruz...

Ermenistan cumhurbaşkanının "Biz Azerbaycan'dan Karabağ'ı aldık, gelecek nesiller de Ağrı Dağı'nı alsınlar." demek suretiyle Türkiye'ye meydan okumasına izin vermeyin diyoruz...

Azerbaycan, bağımsızlığının ardından daima sözde değil, amelde Türk birliğinin taraftarı olduğunu göstermiştir. Her platformda Azerbaycan ve Türkiye birbirlerinin çıkarlarını savunmuştur. Bizler kardeşiz. Bazen dost olarak kardeşten de öte, bazen de kardeş olarak dosttan da öteyiz. Tarihin sayfalarında bizler bu kardeşliği defalarca kanımız, canımız pahasına korumuş, sağlamlaştırmışız. Türkiye'nin kaderini çizen Çanakkale Savaşı'nda yüzlerce Azerbaycan Türk'ü elinde silah, kardeşlerinin yardımına koşmuştur. Kadınlarımız bile mücevherlerini satarak Türk halkının ölüm-kalım davasında ellerinden gelen desteği göstermişlerdir. Kahraman Türk askerinin Nuri Paşa komutasında 1918 yılında halkımızın yardımına koşması, Azerbaycan'ın bağımsızlık davasına kanyla, canıyla hizmet etmesi her daim saygı ve gururla tarafımızdan anılmaktadır.

Günümüzde Azerbaycan ve Türkiye bu kadar adaletsiz baskı ve ithamlara maruz kalırken, kardeş birliğine ihtiyacımız daha da kuvvetlenmiştir. Şimdi birlikte zorluklara, baskılara sine germinin yollarını aramalıyız. Global dünyamızda bizler her gün daha da gelişirken birbirimizden habersiz kalmamalı, birbirimizi daha da yakından tanımalı,

birbirimize daha fazla bağlanmalıyız. Bize karşı yürütülen politikaların ince elenip sık dokunan stratejiyle yürütüldüğünü unutmamamız lazım.

Bugün Hocalı şehitlerinin misalinde Türkiye, Azerbaycan ve Türk dünyasının bütün şehitlerini rahmetle anıyoruz. Onlar bizim hepimizindir. Bugün kendilerine Ermeni diyenlerin bir gün gerçekleri görüp, kendilerini kimlere benzettiklerini fark ederek utanç duyacaklarını umuyoruz. Bu gerçeği bizler görmesek, emin olun, düşmanlarımız bunu yeni şehitler, yeni facialarla tekrar anlatacaklar!”¹³

Milliyetçi yayın politikasına sahip Yeniçağ Gazetesi yazarlarından Kenan Akın: *“Hocalı Katliamı”nın 20. yıl dönümünde, mücrim ve işgalci Ermenileri kınamak hepimizin hem insani, hem de milli görevi oluyor.”Hocalı Katliamı”nın, Rus askerlerinin desteğiyle, 25-26 Şubat 1992’de Ermeni kuvvetlerince yapıldığı artık bütün ayrıntılarıyla ortaya çıkmış buluyor. Her ne kadar, Rusya, ilgisinin olmadığını iddia etse de Rus ordusuna ait 366. Alayın 1991’in sonbaharından beri Ermenilerin safında savaştığı, alaydan kaçan dört askerce doğrulanıyor.10 bin nüfuslu Hocalı’da olaylar sırasında yaklaşık 3 bin Azeri yaşıyordu. Saldırıda ölenler hakkında verilen resmi rakam 613 kişi olmakla birlikte, şehit edilen Azerilerin binlerce kişi olduğu belirtiliyor. Saldırıları sırasında, Hocalı’da yaşayan Ahıska Türkleri de evlerinde yakılarak öldürülüyor. Kadın, çocuk ve yaşlılar da vahşice katlediliyor. Katliamın ilk gecesinde, sekiz aile bütün fertleriyle öldürülüyor.700’den fazla çocuk anne ya da babasını yitiriyor. Yaralıların ise binlerce olduğu hesaplanıyor. Ne yazık ki, Azerbaycan yönetimi ve Cumhurbaşkanı Ayaz Mütellibov, olayı dört gün boyunca kamuoyundan gizliyor. Katliam ortaya çıkınca bütün Azerbaycan şok oluyor. Ermeni bıçaklarından, kurşunlarından kurtulmaya uğraşan kadın, çocuk ve ihtiyarlar, karlı dağlarda tipi altında Agdam’a gelmeyi başardıklarında çoğunun ayakları donuyor.Bazılarının ayakları ise kangrenden dolayı kesiliyor. Ermeniler, vahşetin her türlüsünü sanki ibret olsun, diye yapıyor. İhtiyar dedelerin, yaşlı anaların yüzleri jiletlerle doğranmış, genç kadınların göğüsleri kesilmiş, bebeklerin kafa derileri yüzülmüştü. Hocalı ile Agdam arasındaki 12 kilometrelik orman boyunca cesetler yan yana duruyordu. Gelişmelere seyirci kalan BM ve Batılı devletler, Ermenilerin yaptıkları katliam ve işgal hareketlerine ciddi bir tepki gösteremiyor. Ermenilerin Mayıs 1992’de Nahçıvan’a saldırmalarından sonra, Türkiye 1921 Kars Antlaşması çerçevesinde bölgeyi korumak için askerî müdahalede bulunabileceğini açıklıyor.Uluslararası*

¹³ Ceyhan Osmanlı, “Taksimde Hocalı Katliamını Anmak”, *Zaman*, 13.02.2012.

toplum, ancak Ermenilerin nüfusu 60 binden fazla olan Kelbecer'e saldırmayla harekete geçiyor. BMGK, 822 sayılı kararı ile Ermeni kuvvetlerinin işgal altındaki topraklardan çekilmesini istiyor, ancak sonuç alınmıyor. Kararın ardından, AGİT bünyesinde arabuluculuk çalışmaları başlıyor. Ancak, 1994 yılında iki taraf arasında ateşkes ilan ediliyor. Savaş sonrası, çözüme kavuşturulamayan bir diğer sorun da, ülke içerisinde yerinden edilen ya da sığınmacı durumuna düşen bir milyondan fazla Azeri'nin trajedisi, insanlığa utanç veriyor. Azerbaycan nüfusunun %10'undan fazlası ülke içinde yerinden edilmiş sığınmacılardan oluşuyor. Bu durum, kişi başına dünyada yerinden edilmiş en büyük nüfus hareketlerinden biri anlamına geliyor. Sorunlarına hâlâ kalıcı çözümler bulunamayan "göçkünler", mesken, iş, yiyecek, sağlık, eğitim ve can güvenliği gibi birçok sorunla karşı karşıya kalıyor. Bu talihsizler, sözüm ona hür dünyanın gözü önünde, Bakü ve çevresinde, zor koşullar altında çadırlarda, barakalarda, okul ve yurtlarda, pansiyonlarda, dükkânlarda, yük vagonlarında, hatta yol kenarlarında hayatta kalma mücadelesi veriyor. İşte, bu trajediyi, bu insanlık dışı vurdumduymazlığı protesto etmek, Taksim'de bu hafta sonu yapılacak gösteriye destek vermek, hepimizin boynunun borcu oluyor. Bu arada, yıllarca Ermeni yalanını ülke ülke dolaştıran Ermenilerin aslında tam bir istilacı olduğunu da dünyaya ispat etmenin tam zamanı yaşıyor.

Aradan 20 yıl geçmiş olsa bile, "Hocalı Katliamı"nı dile getirmek ve kamuoyunu uyarmak, özellikle Türk medyasının kaçınılmaz görevleri arasında öncelikli yer alıyor. Yeri gelmişken, Hocalı'da şehit düşen Azeri kardeşlerimizin aziz ruhuna "Fatıha" okumak gerekiyor."¹⁴ Hocalı faciasını sebep ve sonuçlar açısından ele alarak, katliamı içeriği konusunda da geniş bilgi vererek okuyucusunu bilgilendirmiştir.

Muhafazar yazarlar Hocalı katliamını insanlık dramı olarak kabul edip çözümsüzlüğün üzerinde duruken sosyal demokratiği ile bilinen yazarların yorumlarında ise çeşitli sebeplerle Hocalı, ya da Hocalı anma programları eleştirilmektedir. Bunlardan biri olan Haber Türk Yazarı Anberin Zaman köşe yazısında: "En az 600 sivil Azerinin Karabağ Savaşı sırasında Ermeni ordusu tarafından Hocalı kasabasında katledilişinin yirminci yılında en az on bin kişi tarafından anıldı. Ellerinde pankartlarla çeşitli sloganlar atan kalabalık çeşitli ırkçı söylemlerde bulundular. Ben bu söylemleri yanlış buluyorum. Zira o gün ölen 600 kişide ırkçılığın kurbanı olmuştu."¹⁵ Olayı

¹⁴ Kenan Akın, "Dünya "Hocalı katliamı"ndan Utanmalı!", *Yeniçağ Gazetesi*, 23.02.2012.

¹⁵ Anberin Zaman, "Hocalıyı Anarken Humusu Unutmak", *Haber Türk*, 12.03.2012

yorumlarken Hocalı katliamının sebep ve sonuçlarından ziyade yirminci yılında gerçekleştirilen anma etkinliklerinin kabul edilemez olduğunu ve mahiyet itibariyle aynı içeriğe sahip olduklarını ifade etmiştir.

Hocalı katliamını ve yirminci yıl anma etkinliklerini farklı şekilde değerlendiren yazarlardan birisi değerlendiren köşe yazarlarından birisi de Özgür Mumcu. Mumcu Radikal gazetesindeki köşesinde: “İçişleri Bakanı’ndan, şayet pazar günü konuşmasının heyecanını üzerinden attıysa bir izahat bekliyoruz.

Geçen pazar günü Hocalı katliamı için düzenlenen gösterinin afişleri çok şey anlatıyor. Afişte dev sarı harflerle “Ermeni yalanına sessiz kalma” yazıyor. Onun altında çok daha küçük harflerle “Azerbaycan Hocalı Soykırımı’nın 20. Yılı” ibaresi yer alıyor. Yani afişi yapanın ve asanın asıl derdi Hocalı katliamı değil Ermeniler. Slogan seçimi ve yerleştirilmesi açıkça buna işaret ediyor. Zaten meydanda yer alan ve Başbakan’ın ‘münferit’ diye nitelediği pankartlar da bunu gösteriyor.

Ermenileri ve Hrant Dink cinayetinde Dink’le dayanışanları piç ve hayvan ilan eden pankartların gösterinin ruhunu yansıtmadığını söylemek çok güç. Daha trajik olan ise Hocalı’da öldürülmüş insanların böylesine ırkçı, yayılmacı ve saldırgan bir gösteriye malzeme edilmesi. Kanı kanla yıkamaya intikam yeminleri edenlerin Hocalı’yı da başka bir katliamı da anması sadece o katliamda öldürülenlere saygısızlıktır.

İnternet sitelerinden Agos önüne yürüme çağrıları yapılan ve bir ırkçı kalkışmanın sınırını aşıp aşmamak çizgisinde seyreden bu gösteride bu memleketin İçişleri Bakanı’nın konuşma yapması da ileride yapılacak belgesellerde atlanmayacak bir sahnedir.

Bu memlekette yaşayan her Ermeni vatandaşı, kulaklarında İçişleri Bakanı’nın şu cümlesi çınlayarak hayatına devam etmeye çalışacak: “Yüreği bir olan Türk milletinin aynı zamanda gerektiğinde yumruğu da birdir.”

12 Eylül’ün memleketin her çatlağına sıvamaya çalıştığı Türk-İslam sentezinin hevesli bir sıva ustası İçişleri Bakanı. Ancak hevesi o kadar karikatürize ki konuşmaları ancak bir Türk-İslam sentezi parodisi olarak değerlendirilebilir.

“Yeryüzünde herhangi bir zulüm, herhangi bir haksızlık Türk milletine yapılmış gibidir.

Afrika’da, Asya’da, Balkanlar’da da olsa bu Türk milletini ilgilendirir. Çünkü biz sadece kendimiz için değil, yeryüzündeki tüm canlılar ve tüm

insanlık için çalışan, onları seven ve kabul eden milletiz.” Bunu, yaptığı katliamlar sebebiyle Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin hakkında arama emri verdiği Sudan Devlet Başkanı Ömer el-Beşir'in en yakın dostlarından Recep Tayyip Erdoğan'ın İçişleri Bakanı söylüyor. Bunu El-Beşir'e silah satmayı düşündüğünü açıklayan bir savunma bakanını barındırmış bir hükümetin bakanı, Taksim Meydanı'nda haykırıyor.

Kimin organize ettiği kamuoyu tarafından bilinmeyen, verdiği internet sitelerinin sahiplerinin isimlerini saklayan bir mitingde konuşuyor devletin İçişleri Bakanı. Konuşmasında 21. yüzyılın, daha sonra da 22. yüzyılın Türk yüzyılı olacağını söylüyor İçişleri Bakanı. Ne vesileyle? Bir katliamı anma vesilesiyle.

Bir katliamı anmakla başlayan konuşması, Türk'ün yumruğu ve Türk'ün yüzyılıyla sonlanıyor. Hocalı katliamının sorumluluğunu üstlenmeyen ve sorumluluğu döneminin Azeri muhalefeti Azerbaycan Halk Cephesi'ne yıkmaya çalışan Ermenistan'dır. İlla bir yalandan bahsedilecekse bu Ermeni yalanı değil, Ermenistan hükümetinin yalanıdır. Afişlere dev harflerle 'Ermeni yalanı' yazmak, Ermenistan'ın politikalarıyla mücadele etmek değil, Ermeni halkını hedef göstermektir. Eğer bir yalan varsa bu Ermenistan hükümetinin yalanıdır. Ermenilerin değil.

Bir halk bir diğerine katliam yapmaz. Katliamları yapanlar hükümetler ya da paramiliter güçlerdir. Yahudileri Almanlar öldürmemiştir, Nazi hükümeti ve onun memurları, askerleri ve paramiliter güçleri öldürmüştür. Hocalı katliamını yadsıyan ise Ermeniler değil, Ermenistan hükümetidir.

Katliamları, ölümleri bu şekilde anan bir kitle ve İçişleri Bakanımız ile genel tabloyu inkâr ederek devletin aklama sıfatı 'münferit'e sığınan bir Başbakanımız var. Hocalı'da öldürülenler üzerinden siyasi etki alanı devşirmeye çalışmanın ahlaki herhalde güzel ahlak değildir. İçişleri Bakanı gururla katıldığı bu organizasyonu düzenleyenleri ve onların kaynaklarını açıklamak mecburiyetindedir.

Radikal dahil bu gösterinin ilanlarını kabul eden gazetelerin de ilan tercihlerinde daha özenli davranmasını beklemek zannederim müşkülpesentlik değildir. İçişleri Bakanı'ndan şayet pazar günkü konuşmasının heyecanını üzerinden attıysa bir izahat bekliyoruz: Kimin

parasıyla ve kim tarafından düzenlenen bir organizasyonda konuştunuz?.”¹⁶ diyerek Hocalı üzerinden siyaset yapılmasına ve şahsi emeller için katledilmiş insanların kullanılmasına karşı çıkarken, diğer

¹⁶ Özgür Mumcu, “Derdiniz Gerçekten Hocalı mıydı?, *Radikal*, 01.03.2012.

tarafından Ermenileri Hocalı katliamının sorumluluğundan kurtarabilmek için farklı bir siyasi yaklaşımdan da kaçınmamıştır.

Radikal Gazetesinin bir başka yazarı Orhan Kemal Cengiz: **“Asıl mertlik, Ermenistan’da Hocalı katliamını, Sırbistan’da Boşnaklara yapılanları, Türkiye’de de Ermeni kırımlarını kınayabilmektir.**

Milliyetçilerin kendileriyle yüzleşmelerinin en pratik yolunun, nefret ettikleri halkların milliyetçileriyle yüzleşmeleri olduğunu düşünmüşümdür her zaman. Türk milliyetçilerine Sırp milliyetçileri, Ermeni milliyetçilerine Türk milliyetçileri ve onların kullandıkları argümanları, düşüncü ve hissediş biçimlerini gösterebilsek, bunun oldukça sarsıcı bir deneyim olacağını düşünüyorum.

Mümkün olsa ve gösterebilsek, milliyetçi ve ırkçıları kökünden sarsacak şey ise onların kınadıkları katliamların faillerine olan tıpatıp benzerlikleridir. Bu yüzden de onların katliam kınamaları, hemen her zaman bir başka katliamı muştular. Onların protestolarında, mağdurlar için duyulan acıdan çok, diğer halklara duydukları kin ve öfke vardır. Türk nefretinin pençesinde kıvranan ırkçı bir Ermeniyle konuşurken ona, “Sen Ermenileri katleden İttihatçılarla aynı aileden geliyorsun” diyorum. Dün ırkçı sloganlarla Taksim’de, sözde Hocalı katliamını kınayanlar da Hocalı’da 20 yıl önce Azerileri kalleşçe katleden Ermenilerle aynı aileden geliyorlar. “Hepiniz Ermenisiz, Hepiniz Piçsiniz” pankartı açanların duydukları bir acı falan yok, onlar yeni katliamlar için nefretlerini biliyorlar sadece...İnsanın insana yaptığı zulüm üzerine derin düşüncelere gark olacağımız, Azeri kardeşlerimizin acısını yüreğimizde hissedeceğimiz bir gün, bu ırkçı sloganlarla bir kere daha rehin alındı...

Ne zaman Ermeni meselesi üzerine yazsam veya Türkiye’de gayrimüslimlerin başına gelenleri kınasam, hemen bizim milliyetçilerden tepki gelir “Onu kınıyorsun da şunu da kınıyor musun” diye. Hocalı katliamı da bu listenin başında gelir. İnsan olanın böyle bir katliamı kınamaması, mağdurların acısını yüreğinde hissetmemesi mümkün mü?Tabii ki Hocalı katliamını kınıyorum, telin ediyorum. Ama bizi olgunlaştıracak şeyin, başka ülkelerin milliyetçilerinin yaptıkları katliamları kınamak olmadığını da biliyorum. Asıl mesele sizin kendi ülkenizde, parçası olduğunuz toplumun, halkın, devletin geçmişte gerçekleştirdiği katliam ve utanç verici eylemlerle yüzleşmektir.

Yiğitlik ve mertlik, Ermenistan’da Hocalı katliamını, Sırbistan’da Boşnaklara yapılanları, İsrail’de Filistinlilere reva görülen zulmü, Türkiye’de de Ermeni kırımlarını kınayabilmektir. Hocalı katliamını kınayan

Ermeni, Tuzla katliamının peşini süren Sırp, Gazze’de fosfor kullanan İsrail ordusundan hesap soran Yahudi, Ermenilere yapılan zulmün hesabını soran Türkiyeli insanlar, ancak insanlığa bir katkı sunabilirler.Hocalı katliamını da bu katliamı ırkçı şövenist duyguları için bir sömürü vesilesi yapanları da kınıyorum.”¹⁷ şeklindeki yorumuyla Hocalı’yı Anma Programlarının ırkçılık içermesi üzerinde durarak katliamı farklı bir şekilde analiz etmeyi tercih etmiştir.

Taraf Gazetesi Hocalıyı anma programları çerçevesinde gerçekleştirilen Taksim Mitinginden hemen sonra Ermeni probleminde Ermenilerin tezlerini destekleyen Tamer Çamla özel bir röportaj yayınladı. Röportajda: ““İslami kesim, Hıristiyanlarla ilişkileri konusunda kendi tarihiyle yüzleşmedi. Ermeniler Hıristiyan olmasaydı, bu ülkede imha edilmezlerdi! İslami kesim bu yüzleşmeyi yapmak zorunda. Yoksa Türkiye demokratikleşemez.” “İstanbul’un billboardları, hükümetin desteğinde, ‘Ermeni yalanına kanma’ afişleriyle donatıldı. Berlin, ‘Müslümanların, Türklerin yalanına kanma’ afişleriyle donatılsa, Başbakanımız ne der acaba?”

“Ermeni soykırımının yüzüncü yılı geliyor. AKP’nin, ırkçılığı kullanabileceği anlaşılıyor. ‘Siz bana oradan baskı yaparsanız, ben de Türkiye’deki ırkçılığı Hocalı-Azerbaycan ekseninden kışkırtırım’ mesajı veriliyor.”

NEŞE DÜZEL: İçişleri Bakanı’nın da katıldığı bir mitingde “hepiniz Ermenisiniz, hepiniz piçsiniz” diye pankartlar açıldı. Toplumun içinden böyle ırkçı bir anlayışın çıkmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

TANER AKÇAM: Bence biz, Hocalı mitingini biraz daha geriye alalım. Önce, bu ülkede adı Hrant Dink olan bir vatandaş öldürüldü. Bu vatandaşın katilleri olduğu tahmin edilen ve bu cinayeti örgütleyen insanlar devlet tarafından korundu. İkincisi, Hocalı mitinginden önce...

10 gün boyunca İstanbul’un billboardları, “Ermeni yalanına kanma” diyen afişlerle donatıldı. Anlayacağınız Ermeni düşmanlığı sadece mitingde, “hepiniz Ermenisiniz, hepiniz piçsiniz” diyen pankartlarla yapılmadı. Belediyenin ve hükümetin desteğinde doldurulan billboardlardaki afişlerle de Ermeni düşmanlığı yapıldı. Sonra da hükümetin İçişleri Bakanı, “biz Ogün Samastlarız. Hrant’ız diyenler nerede” diye sloganların atıldığı bu mitinge konuşmacı olarak katıldı. Ben şimdi Başbakan Erdoğan’a soruyorum.

¹⁷ Orhan Kemal Cengiz, “Hocalı ve Irkçıkarnın Kardeşliği, *Radikal Gazetesi*, 27.02.2012.

Neyi soruyorsunuz?

Almanya'da Berlin'in bütün billboardları, "Türklerin yalanına kanmayın" diyen afişlerle doldurulsa... Amerika'da New York'un bütün metrolarında "Müslümanların yalanına kanmayın" diye billboardlara yazılrsa... Başbakanımız acaba ne der? Hükümeti destekleyen Star, Yeni Şafak, Zaman, Akit gazeteleri acaba ne derler, ne yazarlar? Ama Ergenekon'a, 28 Şubat'a karşı boy gösterenlerin zihniyet dünyalarında böyle bir olayın iğrençliği, korkunçluğu yer almıyor. Hıristiyan'a böyle şeyler yapmanın bir mahsuru yok bizim memleketimizde.

Niye mahsuru yok sizce?

Mahsuru yok çünkü bu ülkenin Müslüman'ı ve milliyetçisi için Hıristiyan, ötekidir, yabancısıdır ve kötüdür. Dolayısıyla insanları, bu hedefin etrafında mobilize etmek çok kolaydır.

Toplumun içinden böylesine ırkçı bir anlayışın çıkmasını neye bağlıyorsunuz peki?

Türkiye'de böyle aşırı milliyetçi, ırkçı damar daima vardır. Zaten bu ırkçı damar her toplumda vardır. Ama Türkiye'de bu ırkçı damar, Hocalı mitingine dek, kendini bu kadar açıkça göstermemişti, Panturanist ve Ermeni düşmanlığı biçiminde kendisini bu kadar açıkça formüle etmemişti. Hrnt'un ölümünden bu yana ilk kez "biz Ogün Samastlarımız" diye kitlesel bir çıkış yapıldı. Bu kitlesel çıkış iyiye işaret değil. Ama gene de bu ırkçılığın, aşırı milliyetçiliğin açığa çıkması iyidir, hoştur.

Bu patlayan ırkçılığın nesi hoştur?

15-16 yıl Almanya'da yaşadım. 1980 ve 90'larda Almanya'da en büyük problemimiz, Alman ırkçılığının saklı olması, kendisini bir türlü açığa çıkartmamasıydı. Bu ırkçılık, Almanya'nın Nazi geçmişinden ötürü saklıydı. O iltihap kanda gizlice her an bir yerlere akıyordu. Türkiye'de de ırkçılık uzun süredir böyle saklanmıştı. Ama şimdi hükümet, Ermeni düşmanlığını açıkça destekleyen ve bu mitingi organize eden güç olarak görünüyor. Bunun bir anlamı var.

Nedir Hocalı mitinginin anlamı?

O anlam şudur! Bu ülkede Ermeni vatandaşların can güvenliği yok! Çünkü İçişleri Bakanı, Ermenilerin de can güvenliğinden sorumlu olan bir bakan. Eğer böyle bir mitingde, "kan yerde kalmayacak" diye konuşuyorsa, Türkiye'de Hıristiyan vatandaşların can güvenliği yok demektir bu! Türkiye'nin bagajı bu tür ırkçı olaylarla doludur. Bu ülkede ırkçılık sürekli

olarak belli dönemlerde devlet tarafından kışkırtılarak manipüle edildi. 6-7 Eylül olayları niye oldu dersiniz? Londra'da yapılacak Kıbrıs görüşmelerine Türkiye'den bir yandan çarklı mesaj verilmek istendi.

Şimdi Hocalı mitingiyle Türkiye kime, ne mesaj vermek istiyor? Hocalı mitingi asıl hangi anlamı taşıyor?

Bakın... Ermeni soykırımının yüzüncü yılı olan 2015 yaklaşıyor. Hükümetin, Türkiye'deki bu potansiyel ırkçılık tehlikesini başka şeyler için kullanabileceği anlaşılıyor. "Siz bana oradan baskı yaparsanız, ben de Türkiye'deki ırkçılığı Hocalı-Azerbaycan ekseninden kışkırtırım, ortaya çıkarırım" mesajı veriliyor."¹⁸

Radikal Gazetesinin tanınmış yazarlarından Murat Belge: "İrkçuların Hocalı'yı bahane ederek yaptıkları mitingi bana göre en iyi biçimde izleyen ve değerlendiren, Radikal olmuştur. Bunun Hocalı'da ölenler için duyulan acının sonucu olmayıp, "düşman" belledikleri herkese nefretlerini dışa vurmak için bir vesile olduğunu, bu tür milliyetçilik yapanların, protesto ettikleri karşı tarafın katilleriyle özdeş olduğunu, Hocalı'dan önce bir de Sumgayt olduğunu pek güzel anlatmışlardı, Radikal'in yazarları. Bunlara ekleyeceğim bir şey yok.

Ben daha çok bu mitingde –böyle bir mitingde– "İçişleri Bakanı" sıfatını taşıyan bir kişinin bulunması üstünde durmak istiyorum. Bunun benzerini hatırlamıyorum, yakın tarihimizde.

Bir İçişleri Bakanı herhalde Başbakan'ından habersiz böyle bir şey yapamaz. Dolayısıyla, bu mitingin arkasında, çok da örtülü olmayan bir hükümet desteği vardı, demek herhalde çok yanlış olmaz. Bakın, Bekaroğlu da gitmiş mitingde; çünkü o da Hocalı'da yapılan kıyıma tepki duyuyor. Ama dövizleri görmüş, haykırılan sloganları işitmiş, "Burası bana göre bir yer değil" deyip gitmiş. Ama İçişleri Bakanı orada, konuşuyor, konuşurken söyledikleri, üslup falan, Bekaroğlu'nu oradan uzaklaştıran genel havanın dışında değil. O dövizlere bakarak, o haykırırları dinleyerek orada bulunmak bu adama herhangi bir sıkıntı vermiyor."¹⁹

Muhafazar bir gazete olarak bilinen Yeni Şafak Gazetesi yazarı Hilal İpek'te benzer bir yorumla Hocalıyı Anma programının saptırılmasının yanlışlığı üzerinde durmuştur. İpek: "Bundan 20 yıl önce, 26 Şubat 1992 günü, Yukarı Karabağ bölgesindeki Hocalı Kasabası'nda büyük bir katliam gerçekleştirildi. Ermenistan ordusunun işlediği bu büyük zulümde kadın,

¹⁸ Nese Düzel, "Taner Akçam: İslami Kesim de Tarihiyle Yüzleşsin", *Taraf*, 12.03.2012.

¹⁹ Murat Belge, "Hocalı Mitingi", *Radikal*, 28.02.2012.

çocuk, yaşlı ayırt edilmeden, tahayyül sınırlarını zorlayan işkencelerle tam 613 kişi öldürüldü. Katledilenlerin 63’ü çocuk, 106’sı kadın ve 70’i yaşlıydı. Ancak neticede hepsi sivildi. Resmî rakamlara göre Hocalı Katliamı’ndan ağır yaralı olarak kurtulanların sayısının 487, katliam sırasında kaybolanların sayısının 150 olduğu belirtiliyor.

Türkiye’de son yıllarda bu büyük zulme dair bilincin artmasını olumlu buluyorum. Ancak 1915 Zulmü’nün 100. yıl dönümünün yaklaşması ve bu zulmün “soykırım” olarak tanımlanmasına yönelik uluslar arası baskının artmasıyla Hocalı Katliamı’na ilişkin farkındalığın artması arasında bir korelasyon olduğu izlenimi ortaya çıkıyor. Sanki vicdani değil politik sebepler üzerinden kamuoyuna Hocalı mazlumları hatırlatılıyor.

“Hocalı Soykırımını Anma Gönüllüleri” diye kendini tanıtan ve sanırım belediye desteğini de arkasına alan anonim bir grup, bugün Taksim’de bir yürüyüş düzenliyor. Yürüyüşün duyurulduğu panolarda –ki metro istasyonlarından en işlek caddelere kadar her yerdeler- mevzubahis ‘tamamen duygusal’ sebebin ne olduğu iyice açığa çıkıyor. Panoda siyah zemin üzerine yürüyüş hakkındaki bilgiler yukarıya ve aşağıya beyaz harflerle yazılmış. Ancak tam ortada, diğerlerinden daha büyük puntolarla ve sarı kalın harflerle şöyle yazılmış: “Ermeni Yalanına Sessiz Kalma!”

Bu çağırma biçiminin kendisi iki açıdan sorunlu. Öncelikle bir mezalimi hatırlatmak üzere insanları davet ettiğiniz bir etkinlikte ön plana çıkması gereken o zulüm ve mağdurlar olmalıdır; “Ermeni yalanları” tanımlaması üzerinden karşı çıkılan bir politika değil. Zira bu durumda, Hocalı mazlumlarına ulusal veya uluslar arası politikada ulaşılması istenen bir hedef için “payanda” muamelesi yapılmış olur. Bu araçsallaştırma en başta Hocalı mazlumlarına ayıp değil midir? Zulme uğramış olmaları onlar anmak için yeter sebep değil midir? Yoksa katilin kimliği, mazlumdan daha mı önemlidir? Hocalı mazlumlarını bu söylemle karşımıza sıraladığınızda, arkada bir yerde ama mazlumların olduğu aynı yerde duran 1915 mazlumlarını görmeyeceğimiz mi varsayılmaktadır?

İkinci sorunu, “Ermeni yalanları” tabirinde bir ırkı yalanla ve zulümle eşdeğer kılan bölüm oluşturuyor. Zulmü bir ırkla özdeş kılmaktan ne zaman vazgeçeceğiz, bilmiyorum. Bu hastalıklı kabile alışkanlığını, Hz. Peygamber’in Medine Sözleşmesi’nde nefyettiği bu çirkin anlayışı, suçu bireyden bütün bir kavme teşmil ettiren bu haksız zihniyeti ne zaman terk edeceğiz?

Hocalı’da zulmedenlerin kimliği Ermeni’ydi, evet. 1915 öncesinde ve özellikle sonrasında, Rusların desteğiyle halka zulmedenlerin kimliği

Ermeni'ydi, evet. Lâkin aynı zamanda 1915'te, devletin onayıyla zulmedenlerin kimliği de Türk, Kürt, Çerkes, vb. idi. Ne yapmalı şimdi? "Katil Türkler" söylemini yaymak için çaba gösteren Ermeni milliyetçileri gibi biz de "katil Ermeniler" diye mi söze başlamalıyız? 1915'te kadın, çocuk, ihtiyar ayırt etmeden sivilleri katledenler, Hocalı'daki canilerden daha mı farklıydılar?

Üstelik, İstanbul nüfusunun kayda değer bir kısmı Ermeni vatandaşlarımızdan oluşuyorken bu sloganın onlara ne hissettireceğini düşünemiyor muyuz? Bakın, Agos Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Rober Koptaş, "Hocalı'da öldürülen masum canlar için acı duymamak elde mi? O fotoğraflardaki parçalanmış bedenlere yürek sızısı duymadan bakabilmek mümkün mü? İster Azeri, ister Kürt, ister Türk olsun, masum insanların katledilmesinden sevinç duymak insanlığa sığar mı?" dediği yazısında o panoların kendisine hissettirdiklerini nasıl anlatıyor:

"Tedirgin adımlarla uzaklaşıyoruz çoğu zaman. Olur a, birileri büyük günahımızı, Ermeni olmaklığımızı anlar, 'Vay seni gidi yalancı!' diye üzerimize çullanır..."

Çok değil, sadece beş yıl önce "bir bebekten katil yaratan" bu kötücül dile Hrant Dink'i kurban veren, adaletin hâlâ tesis edilmediği bir ülkede yaşıyoruz. Daha fazla vatandaşımızı "güvercin tedirginliğinde" yaşamaya mahkûm etmek zulüm değil midir?

Hocalı mazlumlarını anmaya, onların acısını unutturmaya evet. Fakat Hocalı Katliamı dahil geçtiğimiz yüzyıldaki pek çok zulmün altında yatan bu zehirli dili çoğaltmaya hayır..²⁰

Radikal Gazetesi'nde Emine Uçar imzasıyla yayınlanan yorumda: "Hocalı İçin Adalet' isteyen billboard'ların, 'acıyı' öfke ve karşılık üzerinden paylaşmaya çağıran dilini kabullenmek gerçekten de çok zor.

Belleğimiz, bir tür imgeler arşividir. Tanıklık ettiğimiz olayları, çoğu zaman önce zihnimize kazınan imgeleriyle hatırlarız. Bazen bir renk, bir ses, bir koku, bazen de bir fotoğraf olur bu. Hocalı katliamının belleğimdeki imgesi ise bir fotoğraf. Bütün o felakete zıt düşen, pembe tulumlu bir kız bebek fotoğrafı bu.

O felaket günlerinde Hocalı'ya ilk giden gazetecilerden İrfan Sıpmaz'ın bu fotoğrafı, Hürriyet'te yayımlanmıştı. Katliamdan üç gün sonra ulaştığı

²⁰ Hilal Kaplan, "Hocalı Mazlumlarını Nasıl Anmalı?", Yeni Şafak, 26.02.2012.

Hocalı'da karşılaştığı dehşetin etkisi, Sapmaz'ın notlarında hissediliyordu. Yakınları korkunç bir vahşete kurban gitmiş insanların tanıklığının yakıcılığını ilk duyuranlardan olmuştu böylece. "Bu vahşeti görün, bu feryadı duyun" diyordu ulaştığı her tanık. Yüzlerinde yaşadıkları dehşetin izleri duran her yaştan insan... En çok da kadınlar ve yüzlerindeki acı ifade... İşte o acıya kesmiş yüzlerin içinde, kendisini kurtaran bir askerin kucağında pembe tulumuyla şaşkınca bakan o kız bebek, onca zalimliğin karşısında masumiyetin bir nişanesi gibiydi. O bebeğin akıbetini hep merak ettim. O ve nice akrasının kaybettiklerinin acısını paylaşamamanın, öfkeye kestiği hayatlara tekabül ettiğini, bugünkü tanıklıklardan öğreniyoruz ne yazık ki. Türk gazetelerinde bile ancak 2-3 gün sonra yer alan katliamı, Batı basını uzun süre görmemişti. O yıllarda özellikle güneydoğuda yaşananlarla, basına yansıyanlar arasındaki derin uçurumun sarsıntılarını yaşayan biri olarak, yok sayılmanın incitciliğini iyi bildiğimdendi bu ayrıntıya dikkat kesilişim. Dünya ise bu katliamı ancak bir hafta sonra görebildi. Reuters gibi ajanslar, katliam haberlerine ve fotoğraflarına 4 Mart'tan sonra yer verebildi. Dünyanın ünlü gazetelerinin temsilcileri, gittikleri Hocalı'da, olayın üzerinden neredeyse bir hafta geçmesine rağmen, etraftaki cesetlere, kamyonlardaki kafataslarına, vahşice öldürülmüş yakınlarını bulan Azerilerin insanı sarsan çığlıklarına daha fazla dayanamadı. O günlerde 300 kadın ve çocuğun kaçırıldığı ve akıbetlerinin henüz bilinmediği yolunda haberler de yer alıyordu.

Aradan 20 yıl geçmesine rağmen yaşanan vahşetle ilgili belirsizlik ve başta Batı olmak üzere, bütün dünyanın yaşananları gözardı edişi halen sürüyor. Hocalı katliamında bizzat bulunan Ermeni komutanların, bugün Ermenistan'ı yönetenler olduğu belirtiliyor. Dahası, korkunç biçimde hayatını kaybeden 613 insanın yanı sıra, bugün bile akıbeti belli olmayan, kaçırılmış yüzlerce kadın ve çocuk var. En yakınlarının hunharca katledilmesine tanıklık ettikleri yetmiyormuş gibi, topraklarını kaybedip sürgün edilenler, katliamdan kaçarken soğuktan donarak ölenler vardı. Çok uzak değil bu yaşananlar; milliyetçiliğin ve öfkenin, insanı insan olmaktan kolayca çıkarabildiğinin resmi olarak duruyor yanı başımızda. Türkiye'de Hocalı katliamı, bu yıl her zamankinden büyük çapta konuşulmaya başlandı. 26 Şubat'ta Taksim'de büyük bir yürüyüş düzenlenecek. Bu yürüyüşle ilgili billboardlar ve sosyal medya duyuruları yer alıyor. Daha da önemlisi, bu katliamın tanıkları, yaklaşık iki haftadır İstanbul'da ve yaşadıklarını çeşitli toplantılarda anlatıyor. Hepimizin gecikmiş de olsa bu tanıklığa ortak olmamız gerekirdi. Ancak bu tanıklığın ve anmanın, Hocalı'da yaşamını yitiren masumların anısına gölge düşürecek bir 'karşıtlık ve öfke' üzerinden yapılmasını kabullenmek zor.

'Hocalı için Adalet' isteyen billboardların, 'acıyı' öfke ve karşılık üzerinden paylaşmaya çağırın dili, katliama rağmen gazete sayfalarında hayatı simgeleyen o bebeğe haksızlık her şeyden önce. Şöyle bir davet bu: "Bugüne kadar hep Ermenilerin soykırımı uğradığı yalanını dinledin. Bu defa gel, Ermenilerin Azerbaycan'da Türk kardeşlerini nasıl katlettiğini gör. Kim soykırımcı kim mağdur anla. Bu soykırımdan bizzat kurtulan, kimi vücudunun bir parçasını, kimi çocuğunu, kimi kardeşini, kimi annesi ve babasını orada yitiren soykırım mağdurları Türkiye'ye geliyor. Gel onları dinle, gel onları gör. Belki gördüklerine yüreğin dayanamayacak ama gel ve sen de bu soykırımı tanıklık et." Acıyı başka acılarla yarıştırmak, acıyı öfke ve karşılık üzerinden temellendirmek, bir acıyı tek başına anamamak, acıyı paylaşmanın samimiyetini azaltıyor bana göre...Hocalı katliamı kendi başına, anmayı ve yüzleşmeyi gerektiren bir acı, bir felaket. Bu konudaki duyarsızlığı, başka duyarlılıkların üzerinden tartışmaya açmak ise hakkaniyetli değil. Hocalı'da katliam yapılmış olması, Anadolu'ya aşkla bağlı olan Hrant Dink'in bu topraklarda sırtından vurularak öldürülmesini haklı çıkarmaz, anlaşılır yapmaz. Bu konudaki duyarsızlıkla ve kitleleri peşinden sürükleyecek bir eylem ve anma hareketi örgütleyememekle yüzleşmek yerine 24 Nisan anmalarına ve Hrant Dink davasına olan ilgiye öfke duymak haksızlık.

Bu davet dilinde, öfke ve nefrete yenik düşerek 'hakklılığın payını gölgelemek' gibi ince bir çizgi var. Milliyetçi kesimler acıyı paylaşırken, ötekileştirici ve öfke kusan eylemlerinden kaçınmayı, bütün mazlumlarla birleştirecek, kuşatıcı bir dili bulmak zorunda. Bir acıyı başka bir acının karşılığında değil, insani duyarlılık noktasında temellendirmek ve dillendirmek durumundalar.

Hocalı katliamının anmasını ve diasporayı Fransa'nın küresel oyunlarına alet etmek ve onu pazarlıkların konusu etmek, en başta katliamı yaşayanlara haksızlık. 20 yıl sonra anlamlı bir organizasyon yapan dernekler, amaçlarının samimiyetini gölgeleyen billboard ve duyurularını, bu yönüyle gözden geçirmeli."²¹ Radikal gazetesinin genel solcu çizgisi çerçevesinde yayınlanan yorumlardan biri olarak okuyucuya Hocalının perde arkasında ırkçılık söylemleri yer aldığını belirterek eleştirilerde bulunmuştur.

Hürriyet yazarlarından Ahmet Hakan Hocalıyı köşesine farklı bir yaklaşım tarzıyla taşıyor: "Bu soruyu soranlar sanıyorlar ki: Bir insan Ermenilerin katledilmesine itiraz ediyorsa, mutlaka Türklerin katledilmesine sessiz kalır. Bu soruyu soranlar sanıyorlar ki: Bir insan Hrant'ın Ermeni

²¹ Emine Uçak, "Hocalı, Nefret Diline Teslim", *Radikal*, 25/02/2012

olduğu için katledilmesi karşısında isyan ediyorsa, mutlaka Ermeniler tarafından katledilen Türkler için gıkını bile çıkarmaz.

Açık söylüyorum: Bu hastalıklı bir yaklaşımdır. Karşıdakini buradan köşeye sıkıştıracağını sanmak ise daha da hastalıklı bir yaklaşımdır. Çünkü: Akıl ve ruh sağlığı yerinde olan hiçbir insan Hocalı katliamı karşısında duyarsız kalmaz. Çünkü: Akıl ve ruh sağlığı yerinde olan hiçbir insan katliamlar arasında tercih yapmaya kalkmaz. Ne yani... Türk olmak Türklerin katlettiği Ermeniler için acı çekmeyi, Ermeni olmak Ermenilerin katlettiği Türkler için acı çekmeye engel midir? Hocalı meselesine gelince: Ermenistan askerlerinin çoluk çocuk demeden Azerileri katletmesinin üzerinden ne kadar zaman geçti? 20 yıl... Peki bu 20 yıl zarfında... - Neden bu yılki kadar “Hocalı” diye haykırılmadı? Neden bundan önceki yıllarda Taksim’de etkili mitingler yapılmadı? - Neden bu yılki kadar köşe yazısı yazılmadı? - Neden her 26 Şubat’ta Hocalı ile dayanışma etkinlikleri yapılmadı? Cevabını veriyorum: Çünkü Fransa’ya, Sarkozy’ye falan nazire yapmak için ortada bir gereklilik yoktu. E peki bu mu insanlık? Azeri Türklerinin başına gelen bir felaketi, Ermenistan meselesi nedeniyle köşeye sıkıştırıldığını hissettiğin anda mı anımsayacaksın? “Siz bize katliam yaptınız dersiniz, biz de sizin yaptığınız katliamla ortaya çıkarız” dersin, bu yaptığının vicdani bir başkaldırı mı denir, yoksa “bir katliamı politik sıkışmışlıktan kurtulmak için kullanma” mı denir? Gelelim Hocalı için duyarlılık meselesine... İşte buradan haykırıyorum: Kahrolsun Hocalı’da çoluk çocuk demeden Azeri Türklerini katleden Ermenistan yetkilileri! Hepimiz Azeri’yiz! Hepimiz Hocalı’lıyız! Hadi şimdi dön kendine bak bakalım: “Hepimiz Ermeni’yiz” dediğimizde sen ne demiştin?”²². Hakan Hocalı Anma etkinliklerinin arkasında Fransa ile olan problemlerin bir yansıma olduğu üzerinde durarak, farklı kesimlerin farklı uygulamalarını çeşitli nedenlerle eleştirmeyi tercih ederek Hocalı katliamının gerçekleri üzerinde durmak yerine farklı yorumlarla farklı mesajlar vermeyi tercih etmiştir.

Türk medyasının popüler yazarlarından biri olan Banu Avar farklı bir yaklaşımla: “Türk Dünyası İnsan Hakları Derneği’nden Hanifi Çakır aramıştı bir ay önce.. Heyecan içindeydi ve tarihin en korkunç katliamı Hocalı’nın 20 yılını anmak için sağ sol demeden Türkiye’deki her cenahın katılacağı bir yürüyüş hazırlığındaydı. Başka kurum ve Sivil Toplum kuruluşları da Hocalı soykırımının 20. Yılında büyük bir anma toplantısı için kolları sıvamıştı..

²² Ahmet Hakan, “Hocalı Yazısı”, Hürriyet, 27. 02.2012.

Azerbaycan'daki Ermeni katliamlarını defalarca belgeselleştirmiş biri olarak beni de aradılar. Elimden ne gelirse yapmak istediğimi söyledim.. İlk davet yazısını 11 Şubatta yazdım.. 26 şubat'a birkaç gün kala Hanefi Çakır'ı aradım. Yollardaki afişlerde HOCALI yanısıra Hama ve Humus kelimeleri vardı.. Alem FM sabahtan akşama Hocalı Hama ve Humus'daki 'katliamları kınamaktan' sözlemeye başladı..

Onbinlerce milliyetçinin meydanları dolduracağı o gün, Türkiye'nin, ABD istekleri doğrultusunda Suriye'ye karşı savaş çıkırtkanlığına dönüştürülecekti.. Hocalı mitingi küresel güçlerin hedefi doğrultusunda 'kullanılacaktı!' Bunu Hanifi Çakır'a da MHP milletvekili Sn Sinan Oğan'a da, BengüTürk tv genel yönetmeni Murat İde'ye de, bir çok gazeteci arkadaşşıma da ilettim.

Hanifi Çakır, durumun farkında olduğunu ve basın açıklaması yazacağını belirtti.. Afişlerde Hama ve Humus kelimelerini gördüğünü buna karşı çıkınca miting yönetiminin iktidarla birlikte İslam Kalkınma Teşkilatı gençlik örgütüne verildiğini ve kürsüye kimin hakim olacağını bilmediğini basın açıklamasında ifade etti. Biz de 24 şubatta endişelerimizi ve Çakır'ın basın açıklamasını yayınladık.

Sonuç olarak gerek Azerbaycan diplomatik temsilcilerinin hassas davranmaması, gerek kürsünün Türk bile demekten çekinen bir üslupla yönetilmesi ve Bursa'da Azerbaycan bayraklarının çöp kutularına atılmasına yolaçan siyasilerin kürsüden nutuk atması, AKP gençlik teşkilatlarının Suriye'ye savaş çıkılgıkları atan pankartları, HOCALI mitingine yapılmış en büyük SAYGISIZLIKTIR. Meydana gelen onlarca bin kişi ile kürsüyü ele geçirenlerin söylemleri taban tabana zıttır. Samimi duygularla meydanları dolduran ve herşeye rağmen milletin yüreğindeki bu unutulmaz acıyı haykıran ve Azerbaycan Türküyle kucaklaşan MİLLET, bundan böyle düzenlediği miting yürüyüş eylemlerde KÜRSÜ hakimiyetinin kimde olduğuna dikkat etmeli, denetim mekanizması oluşturmalıdır..Aslında HOCALI mitingi, siyasi hayatımızda yıllardır yaşadığımız gerçeklikle aynıdır.. Koca Türk milleti, bu milletin çıkarlarına taban tabana ZIT bir siyaset izleyen bir elitin elinde oyuncak edilmeye çalışılmaktadır..

Bu bize ders olsun.. Bir daha ki sefere Meydanlar kadar KÜRSÜLERE de sahip çıkalım"²³. Avcı'nın yazısında Hocalı katliamından ziyade MHP-AK Parti çekişmesinin farklı bir yansıması görülmektedir. Bu da iktidar

²³ Banu AVAR, "Hocalı Mitingi ve Kürsü Çalmak!", <http://www.guncelmeydan.com/pano/hocali-mitingi-ve-kursu-calmak-banu-avar-t30706.html>, 27.02.2012., erişim tarihi: 15.01.2013.

muhafelet çekişmesinin böylesine insanlık dramının bile siyasete nasıl kurban gideceğini görmek açısından güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Türk siyasi hayatının duayenlerinden Nazlı Ilıcak Hocalı katliamını köşesinde: *"Hocalı katliamı, 20 yıl sonra Azerbaycan'ın girişimiyle Türkiye'de anılıyor. Toplantı, pazar günü Ankara'da 12.30'da Karanfil Sokak'ta, İstanbul'da ise saat 14'te Taksim'de başlayacak.*

1991'de Sovyetler Birliği dağıldı. Ermenistan, Azerbaycan ordusunun tam anlamıyla teşekkül etmemesinden yararlanarak, Yukarı Karabağ'ı (Dağlık Karabağ) işgal etti. Bir milyon kişi "kaçgın" oldu; "Mecburi köçgün" oldu. Dağlık Karabağ'da bulunan Hocalı

kasabası, 26 Şubat 1992'de Ermenilerin saldırısına uğradı. 83 çocuk, 106 kadın olmak üzere, 613 kişi katledildi. 487 kişi ağır yaralandı. Hamile kadınların karnı yırtıldı; çocukların gözü oyuldu. Kimisinin cesetleri yakıldı. Ermenistan topraklarının Dağlık Karabağ'la sınırı mevcut değildi. Bu bağlantıyı kurmak üzere, Ermenistan, Azerbaycan topraklarının Karabağ dışındaki bir bölümünü de işgal etti. Azerbaycan topraklarında işgal edilen 7 şehir var: Ağdam, Laçın, Kelbecer, Fizuli, Ceberayıl, Zengilan, Gubadi.

Dünya bu işgali kabul etmiyor ama Ermenistan hâlâ o topraklarda. Uluslararası camiada sürekli Ermeni diasporasının taleplerini duyuyoruz; onlara cevap vermeye çalışıyoruz. 1915'teki olayların büyük bir facia olduğu ortada; hatta isterseniz soykırım da diyebilirsiniz. Ya Hocalı ne? Üstelik unutmayalım ki, Hocalı katliamı ? Üstelik unutmayalım ki, Hocalı katliamını yapan Ermeni birliklerinin başında, bugünkü Ermenistan Cumhurbaşkanı Sarkisyan bulunuyordu." Şeklinde aktarmıştır²⁴.

Sabah Gazetesinin bir başka köşe yazarı Metin Sever de köşesinde: *"Hocalı mitingi Kalbi olanlar, kalbi kirlenmiş olanlara bir haftadır anlatmaya çalışıyor, nafile bir çaba gibi gözükse de bir kez daha deneyelim: Evet Hocalı'da yapılanlar zulümdür, 1915'te Ermeniler'e yapılan da.*

Hocalı'da olanlar katliamdır, cinayettir, Hrant'ın öldürülmesi de...

Sadece cüssenin olması insan olmaya yetmez, bunları böylece kabul etmek insan olmak için 'farz'dır. Bu nedenle bir kere daha hatırlatalım: "Hepimiz Ermeniyiz" sloganı, "Kim nerede zulme uğruyorsa onun yanındayım" demektir. Hocalı katliamını protestoya gidip, "Hepiniz Ermesiniz, piçsiniz" sloganı atmak ise "Sadece bize yapılanlara karşıyım," demektir.

²⁴ Nazlı Ilıcak, "Haydi Taksim'e!!!", *Sabah*, 26.02.2012.

“Hepimiz Ermeniyiz” mazlumun yanında olmaktır,

“Hepiniz Ermenisiniz, piçsiniz” ise sadece kendi mazlumunun yanında olmaktır.

“Hepimiz Ermeniyiz” herkesin acısını hissetmektir,

“Hepiniz Ermenisiniz” sadece kendi göğsündeki yarayı görmektir.

“Hepimiz Ermeniyiz” kapsayıcıdır, kucaklayıcıdır.

“Hepiniz Ermenisiniz” dışlayıcıdır, düşmanlıktır.

“Hepimiz Ermeniyiz”, “Yaratandan ötürü, yaratılanı severiz,” demektir.

“Hepiniz Ermenisiniz” “Yaratılanın bizden olanını severiz,” demektir.

“Hepimiz Ermeniyiz” kana karşıdır,

“Hepiniz Ermenisiniz” kandan beslenir.

“Hepimiz Ermeniyiz” adalet arayışıdır,

“Hepiniz Ermenisiniz” sadece kendine adalet arayışıdır.

“Hepimiz Ermeniyiz” vicdandır,

“Hepiniz Ermenisiniz, piçsiniz” vicdansızlıktır.

“Hepimiz Ermeniyiz” milliyetçiliğin insanlık zehri, kalp körlüğü olduğunu bilmektir,

“Hepiniz Ermenisiniz” milliyetçilik zehri ile kalbin ve zihnin körleşmesidir..

“Hepimiz Ermeniyiz” Ermeni ırkçılığına da, Fransız, Türk ırkçılığına da karşı çıkmaktır,

“Hepiniz Ermenisiniz, piçsiniz” ise Türk ırkçılığıdır, nefrettir, faşistliktir.

“Hepimiz Ermeniyiz” ile “Hepiniz Ermenisiniz, piçsiniz” iki farklı Türkiye’dir.

Hrant cenazesi ile Hocalı katliamını protesto mitingi (Nefret suçu işlemek ve faşizmin tezgahına su taşımak için oraya gitmemiş insanları tenzih ederek söylüyorum) iki ayrı Türkiye’dir.

İki Türkiye’den hangisinde yer alacağınız insanlığınıza kalmış.

Son söz:

Kafasında beyaz berelerle Agos'a yürümek isteyenler, "Ogün Samast burada Hrant'lar nerede diye" slogan atanlar,

Hocalı'da Azerileri öldüren Ermeni ırkçılarının, katillerinin suratına iyi bakın.

Ogün Samast'ı ve kendinizi göreceksiniz!"²⁵. şeklinde farklı bir muhasebede bulunmuştur.

Türkiye Gazetesi yazarlarından Prof. Dr. Alaeddin Yalçınkaya, Hocalının pankartlar arkasında gizlenemeyeceğini ifade ederken: "Türkiye ve Azerbaycan ile Ermeni-Ermenistan meseleleri ışığında önemli bir hafta geride kaldı. İki mahkeme kararının elbette belirli bir etkisi olacaktır. Haber bültenlerinde pek yer işgal etmeyen daha birçok olumlu ve sevindirici gelişmeler söz konusudur. Hakikatin ortaya çıkması ile iftiralara son verilmesi yolunda bu gelişmeler, karamsar çevreler açısından da dikkate alınacaktır. Rusya, Fransa, İngiltere, Almanya, ABD gibi ülkelerin katkılarıyla, 19. asırdan itibaren tutuşturulan isyan ve katliam ateşinin asıl mağduru şüphesiz Türkiye ve Azerbaycan halklarıdır. Katledilen, sürgüne gönderilen, tecavüz edilen, diri diri yakılan, kazıklara oturtularak öldürülen, karınları deşilen daha nice başkalarının bilinmeyen işkence metotlarını uygulayan Taşnak ve Hınçak çeteleri Ermeni vatandaşlarımızın içinden çıkmıştır. Çetelere destek vermeyen nice Ermeniler de yine kendi soydaşları tarafından katledilmiştir. Bugünkü Ermenistan'ın yöneticileri 20 yıl önce bu nevi işkencelerle nice katliama imza atmıştır. Yakın tarihimiz Bulgar, Yunan, Sırp benzeri mezalim sayfalarıyla doludur. Her birerinin kendine özgü vahşeti vardır. Ancak 20 yıl önce uygulanan vahşet ile 100 yıl önce Taşnakların vahşetleri aynı patente sahiptir.

Belirtmek gerekir ki gerek Berlin Kongresi'nden I. Dünya Savaşı'na kadar Ermeni isyanları ile vahşetleri ve gerekse 1990'larda Azerbaycan'da yaşananların sorumlusu toptan Ermeni milleti değildir. Ancak bugünkü Ermenistan'ı da Taşnaksutyun Partisi yönetmektedir. Üstelik bu cinayetlerin sorumlularını Ermenistan halkı başına taç etmiştir. Bununla beraber bu vahşete isyan edip iğrençlikleri yazanlar da az olmakla beraber yine bu zümreden çıkmıştır.

1990'lardaki katliamın birinci derecede sorumlusu Rusya'dır. Bölgedeki işgal de halen Rus desteği ile sürmektedir. Osmanlı'nın son dönemlerindeki vahşet ve katliamın da asıl sorumluları Rusya ile Fransa,

²⁵ Metin Sever, "Hocalı Mitingi", *Sabah*, 26.02.2012.

İngiltere, ABD'dir. Diğer batılı ülkelerin de karınca karınca bu kan gölünden nasıpları vardır. Bununla beraber bölge üzerinde hesabı olan devletlere tetikçilik yapanlar Ermeni toplumu içinden çıkmıştır. Antep, Maraş, Urfa, Gazi, Kahraman, Şanlı olurken karşılarında asırlarca barış içerisinde yaşamış Ermeni komşularının çocuklarını görmüştür. Tebaa-yı Sadıka içinden çıkan tetikçilerin katliam ve tecavüzleri sonucu iki millet arasında yüzlerce "Nefret Köprüsü" romanları yazılmıştır. Vahşetlerin asıl müsebbibinin düvel-i muazzama olması tetikçilerin sorumluluğunu değiştirmemektedir.

Bugün için Hrant Dink'in katilleri bellidir. Ancak herkesin bildiği gibi bunlar sadece tetikçidir. Asıl komployu hazırlayan büyük çete var diye tetiği çekenleri sorumsuz tutmak ne derece adil olur? Azerbaycan'da, Erzurum'da, Harput'ta daha nice beldelerde katliam, işkence, tecavüz işleyenlerin arkasındaki gücü dikkate alarak bunları suçsuz saymak da o derece yanlıştır. Hiçbir hukuk sistemi tetikçinin suçsuzluğunu kabul etmez. Gerek ABD'deki mahalli temyiz mahkemesi ve gerekse Fransız Anayasa Mahkemesi kararları mesnetsiz iftiralara karşı önemli içtihatlar olarak tarihe geçmişlerdir. Bu kararlarda soykırım iftiraları reddedilmemektedir. Ancak böyle bir iddia durumunda araştırmanın usulüne göre yapılmasına işaret vardır ki başından beri Türkiye'nin istediği budur. Ermeni ismi ile başlayan, devlet, kuruluş, vakıf ve ajanslar dünya çapında Türk milletinin atalarına iftira kampanyası başlatmıştır. Belirtelim ki bu iftira kampanyasında bütün Ermeniler yoktur, ancak katılanlar Ermeni ismini kullanmaktadır. Buna karşı kendi savunmamızın temeli, tarihi belgeler, arşivlerdir. Dededen kalan arsamda hak iddia ediyorsunuz. Binlerce yalancı şahit getirmişsiniz. Buyurun tapuya gidelim diyoruz, kabul edilmiyor. Eskisiyle yenisiyle tapu kayıtları yanlış, arsamızın nerede olduğunu dahi bilmeyen yalancı şahitler doğru, öyle mi? Yaşananlar aynen böyle. Fransa'nın menfur yasa sürecinde Azerbaycanlılar Türkiye'ye büyük destek vermişlerdir. Hocalı katliamları ile ilgili Türkiye'de birçok aydınlatıcı toplantılar ve protestolar düzenlenmiştir. Kafa derisi yüzen doktorun yaptıklarını göğsünü gererek anlatıp serbestçe dolaşması, insanları diri diri yakanların devlet yöneticisi olması ve dünyanın buna seyirci kalması nefreti ve kızgınlığı artıran gerçeklerdir. Taksim gösterisinde bir millete küfreden pankartı taşıyan kişi, ya hırsı kızgınlığını aşmış birisi veya büyük bir ihtimalle emperyalist bir gücün provokatördür. Her halükarda suçludur. Ancak asıl suçlu, bu canileri, soykırımcıları cezalandırmayan Ermenistan ve Uluslararası sistemdir. Tetikçi veya akıl problemlili kişinin taşıdığı iğrenç

pankartı boy boy manşetlere, sayfalara ve sütunlara taşıyanlar bence Ermeni milletine aynı derecede hakaret etmişlerdir.”²⁶

Star gazetesi yazarlarından Aziz Üstel ise duygusal bir yaklaşımla: “*Kar yağdı tane tane, ak ak Kanla yıkanmış çayirlara düştü bir bir Siz hiç kıpkızıl kar gördünüz mü?*

Celile üç aylık hamileydi. Sür-git gülümsüyor; ağzını toparlayamıyordu mutluluktan. “Aylardan Şubat günlerden yirmi beş” diye mırıldandı, gökyüzünde donuk donuk parlayan, sarı ışıkları cansız aya bakarak. Ağustos’ta doğuracaktı bebeğini; ikinci yavrusu olacaktı. İlki oğlandı: haşarı mı haşarı, yaramaz mı yaramaz; valla düz duvara tırmanırdı ki şaşa kalırdın bi kez görse. Celile onun peşi sıra koşmaktan tarifsiz zevk alırdı, kocasıyla kayınbabasının “Celile, öyle deli gibi koşma şunun arkasından, düşüp bir yerini kıracaksın kız!” gibisinden uyarılarına kahkahalarla yanıt verir ama bir iki soluklandıktan sonra gene seğirtirdi yavrusunun ardından.

Son günlerde kocasıyla kayınbabası, bellerinde tabancaları, dolanıp duruyorlardı gece boyunca ormanın kıyısında. Dağlara bakan gözlerinden salt kaygı okunuyordu. Celile kocasına sormuştu daha bir gün önce:

“Neden dolanıp durursun sabahlara kadar; gözün bi dağda bi ormanda!”

“Kadın sen hayal aleminde mi yaşarsın! Hankendi’de, Kerkicihan’da o kaltabanların neler yaptıklarını bilmez misin!

Yollarımız kesilmiş, dört bir yanımızı sarmışlar, kısılmışız kapana ki tarlanın faresi kaç para! Fırsat kolladıklarını, hepimizi, bizi yaratan Rabbime tez elden yollamak için gün saydıklarını bilmez misin de sorarsın böyle alık alık!”

Sesini çıkarmamıştı ama ağası Alef Hacıyev komutasında 160 özel polisin Hocalı’yı koruduğunu biliyordu. Hepsi bu; 160 delikanlı, ellerinde tüfek, bellerinde tabanca. Arada bir Ermeniler top ve mitralyöz ateşine tutuyorlardı ama henüz

hiçbir insan evladını öldürmemişlerdi.

Celile karnındaki bebesinin düşünüyü kurup evinin bahçesinde dolaşırken, Allah’a hayırlı evlat vermesi için dua ederken üç kahpe kurşun saplanıverdi sırtına! Saat 11:00’di; ayın 26’sına bir saat var yoktu, iki bin Ermeni ipsizi,

²⁶ Alaeddin Yalçınkaya, “[Hocalı Katliamı Çirkin Pankartla Kapatılmaz](#)”, Türkiye, 07.03.2012

iki bin Ermeni çapulcusu, başlarında ASALA adına Türk milletinin dışışleri görevlilerini vurmuş Monte Melkonyan, dağdan inip kurşun yağdırmaya başladığında gariban Hocalı halkının üstüne. Vurulanlar boylu boyunca uzandılar otların üzerine, ağaç diplerine yığılıp kaldılar, başlarını dayadılar kayaların yosunlu yüzlerine. “Sen amanı bilmez misin!” diyenlerin başına çöktü Melkonyan’la adamları ve de mülteci Reise Aslanova! Bıçaklar çıktı kınlarından, kesildi gırtlaklar, kan fışkırdı şah damarlarından, Monte Melkonyan’la adamları ellerini, yüzlerini yıkadılar tertemiz Azeri kanyıyla!

Savaş sırasına... Yo yo savaş değil; Rus’un 366. Motorize Piyade Alayı’nı da arkasına alarak saldıran Ermenilerin soykırımıdır Hocalı! İnsan Hakları İzleme Örgütü, “Hocalı katliamı, Dağlık Karabağ’ın işgalinden bu yana gerçekleştirilen en kapsamlı sivil katliam” olarak nitelendirir bu vahşeti. Azerbaycan Cumhuriyeti’nin resmi açıklamasına göre 106’sı kadın, 83’ü çocuk olmak üzere 613 Azeri vatandaşı vahşice öldürülmüştür! Eksiktir bu sayı Melkonyan’ın günlüğüne göre. Ölen 613 cana ek olarak toplam 487 kişi ağır yaralanmış, bin 375 kişi tutsak alınmış ve 150 kişi kaybolmuştur!

Meksika, Polonya, Pakistan ve İslam İşbirliği Konferansı’yla ABD’deki kimi eyaletler Hocalı’nın soykırım olduğunu kabul etmişlerdir resmen; anıtlar dikilmiştir ölenlerin hatırasına...

Savaş sırasında Rus destekli Ermeni birliklerine komutanlık yapan, daha sonra da Ermenistan Cumhurbaşkanlığı katına, Azeri kardeşlerimin cesetlerine basarak tırmanan Serj Sarkisyan, bir akşam üstü viskisini yudumlarken İngiliz gazeteci Thomas De Waal’e baktı gülümseyerek: “Hocalı’dan önce Azerbaycanlılar bizim şaka yaptığımızı sanıyorlardı. Ermenilerin sivil topluma karşı el kaldırmayacağına inanmışlardı. Biz bu varsayımı kökünden söküp attık. Olay bu kadar basit! Gereken dersi verdik!” Arkadaş, “Ben de Ermeni’yim” diye İstanbul’un yollarına dökülüp bağırان çağırانlara armağan olsun bu satırlar..”²⁷. Hocalı katliamının Türk toplumunun yüreğindeki yansımını gösteren bir yaklaşımla konuya değinmiştir.

Türk basınında Hocalı algısını ortaya koymaya çalışan çalışmada son olarak Türkiye’deki Ermenilerin basındaki temsilcisi olan AGOS gazetesi ise gelişmeleri kapsamlı bir basın taraması yaparak değerlendirmiştir. AGOS: “Dün Taksim’de Hocalı Katliamı’nı protesto amacıyla düzenlenen büyük miting, yürütülen kampanyalardan ve ilan panolarındaki çağrı metinlerinden de tahmin edildiği gibi tam bir ‘Ermeni karşıtı’ eyleme

²⁷ Aziz Üstel, “Hocalı’da Yüreğimden Vurdular Beni”, *Star*, 13.12.2012.

dönüştü." şeklinde bir ön bilgiyle verdiği haberde Hocalı gerçeklerini sayfasına taşımak yerine, Türk basınında Hocalı katliamını anma konusunda kimin, kimin safında olduğu göstermek için yaptığı bir nevi fişleme çalışmasını yayınladı.

Haberde: "Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından Azerbaycan ve Ermenistan arasında patlak veren Karabağ savaşı kanlı bir şekilde devam ederken Ermenistan askeri kuvvetleri tarafından 26 Şubat 1992'de düzenlenen Hocalı harekâtı, yüzlerce sivilin hayatını kaybetmesiyle sonuçlanmıştı. Aradan geçen 20 yılın ardından dün Taksim'de Hocalı Katliamı'nı protesto amacıyla düzenlenen büyük miting, yürütülen kampanyalardan ve ilan panolarındaki çağrı metinlerinden de tahmin edildiği gibi tam bir 'Ermeni karşıtı' eyleme dönüştü.

Ulusal gazetelerde günün manşetleri genelde CHP kurultayına yönelik atılırken Taksim'deki Hocalı buluşması gazetelerin birinci sayfasından devam sayfasına yönlendiren bir kutu şeklinde görüldü. Taraf gazetesi eylemde öne çıkan Ermeni karşıtı ırkçı sloganlardan birisini manşetine taşıırken İçişleri bakanı İdris Naim Şahin'in böylesine ırkçı bir ortamda konuşma yapmasını eleştirdi.

Taraf: 'Hepiniz Ermenisiniz hepimiz piçsiniz'

Yukarıdaki ırkçı sloganı manşetine taşıyan Taraf'ın haberinde özetle şu bilgiler yer aldı: "Hocalı katliamının 20. yılında İstanbul Taksim Meydanı'nda düzenlenen protesto mitingi Ermenileri hedef gösteren, Dink'in katillerinin lehine slogan atılan ırkçı gösteriye dönüştü."

"Ermenilere yönelik nefret ve saldırganlık içeren sloganların atıldığı mitinge, İçişleri Bakanı İdris Naim Şahin de katılarak bir konuşma yaptı. Hrant Dink'in katillerinin lehine sloganların atıldığı mitingde, beyaz bereler takmış bir grup da Agos gazetesinin önüne yürümek istedi ancak polis tarafından engellendi."

'Hürriyet' bildiğiniz gibi

Tüm basının temkinli yaklaştığı, hatta Vatan gazetesinin ilk sayfasından görmediği Taksim buluşması, Hürriyet'te manşetin üzerinde geniş bir kutu ve tam sayfa bir devam sayfası olarak görüldü. İlk sayfadan "Hocalı Yürüyüşü", "Bayraklarla, milli marşlarla", "İçişleri Bakanı İdris Naim Şahin: O kanın hesabı sorulacaktır" spotlarıyla devam sayfasına yönlendirilen haberde ise ırkçı sloganların hiçbirisi eleştirilmezken, "Hepimiz Türküz, hepimiz Hocalıyız", "Karabağ bizimdir, bizim kalacak" "Bir millet, iki devlet. Karabağ'a adalet", sloganları öne çıkartılmış ve

İçişleri Bakanı Şahin'in şu sözlerine yer verilmişti: "20 yıl önce bugün kan içiciler, katiller, acımasızlar, merhametsizler, korkaklar Hocalı'da 613 insanın kadın, çocuk, yaşlı, haklı haksız demeden kanını içmişlerdir. Bu kan o günden bugüne yerde kalmadığı gibi bundan sonra da kalmayacaktır. O kan o gün akmıştır ama hesabı bitmemiştir. O kanın hesabı adaletle, hukukla sorulacaktır. Türk milleti inancıyla, örfüyle, kültürüyle her zaman zulmün karşısında, zalimin karşısında, mazlumun yanında olmuş bir millettir. Türk milletinin en büyük gücü birlik ve beraberliktir. Gerektiğinde cephedeki düşmanına su ikram etme erdemini gösteren sadece Türk askeridir, Türk milletidir. Türk milletinin gerektiği zamanda yumruğu da birdir."

Radikal: 'Taksim nefret söylemine dar geldi'

Radikal, Hocalı yürüyüşünü ilk sayfada sütundan, "**Bir gece ansızın'lı protesto**" manşetiyle verdi; "İstanbul'da Hocalı katliamı için yapılan anma yürüyüşü, nefret söyleminin gölgesinde kaldı. İçişleri Bakanı Şahin'in de katıldığı yürüyüşte "Bugün Taksim, yarın Erivan: Bir gece ansızın gelebiliriz" pankartı açıldı. Hepiniz Ermenisiniz, hepiniz piçsiniz" dövizleriyle yürüyen grup, "Bozkurtlar burada, Hrantlar nerede?" sloganları attı".

İç sayfalarda "**Taksim nefret söylemine dar geldi**" manşetiyle görülen Elif İnce'nin haberinde Hocalı katliamını protestonun Ermenilere nefret gösterisine döndüğü belirtildi.

Gösteride atılan ırkçı sloganlar haberde şu şekilde yer aldı; "Kuzey güney bir olsun, Ermenistan yok olsun", "Bozkurtlar burada Hrant'lar nerede?", "Karabağ'ın gönüllü askerleriyiz", "Hepiniz Ermenisiniz, hepiniz piçsiniz", "Dişe diş, kana kan, intikam intikam", "Şehitler ölmez vatan bölünmez"...

Mitingde yer alan gruplar arasında; "İşgalcisiniz, katilsiniz, hepiniz Ermenisiniz" pankartlarıyla yürüyen Milliyetçi Türkiye Partisi, 'Azerbaycan Diyalog ve Kardeşlik Derneği', 'Türk Sanayici ve İşadamları Birliği', 'İstanbul Üniversitesi Asenaları', 'Türkiye KAMU-SEN', 'Gökkurtlar ve HAK-İŞ' olduğu belirtildi.

Haberde İçişleri Bakanı İdris Naim Şahin'in "Türk milletinin yeryüzünde barışın, sevginin ve insani değerlerin sigortası" olduğunu ileri sürdüğü ve, "Türk milleti olarak dünyanın hiçbir yerinde insanlık adına utanılacak bir tarihimiz, bir geçmişimiz yoktur" iddiasında bulunduğu konuşması geniş bir biçimde yer aldı.

Mitinge katıldıktan sonra ırkçı sloganlarla karşılaştıktan sonra ayrılan HAS Parti Genel Başkan Yardımcısı Mehmet Bekaroğlu, Radikal'e verdiği

demeçte rahatsızlığını, “bindirilmiş devlet veya derin organizasyon tarzında miting havası gördüm” tespitiyle dile getirdi.

Sözcü: ‘Hocalı katliamı için dev protesto’

Sözcü gazetesinin, **HOCALI KATLIAMI İÇİN DEV PROTESTO** başlığıyla ilk sayfada kutudan yer verdiği haber, protesto eylemine ve eyleme verilen geniş desteğe odaklanıyor.

“Ermeniler’in 20 yıl önce Dağlık Karabağ’ın Hocalı Kasabası’nda yüzlerce Azeri’yi katletmesi Türkiye’de protesto edildi. Taksim’deki gösteriye binlerce kişi katıldı...” spotuyla katliamın doğrudan Ermeni kimliğine mal edildiği haber, Hocalı katliamının 20.yıldönümünün anıldığı bir protesto yürüyüşü olarak yer aldı.

Ermenilerin Hocalı kasabasında yaptıkları katliamın 20. Yıldönümü anısına Taksim’de yapıldığı söylenen protesto yürüyüşüyle ilgili; “milletvekilleri, Azeri sanatçılar ve çok sayıda dernek ile sivil toplum örgütü katılırken halk da destek verdi” dendi.

Haberde, mitingde yer alan, “Ermeni yalanına son”, “Hepimiz Türküz”, “Hepimiz Hocalıyız”, “Asıl soykırım Hocalı’da yapıldı” pankart ve dövizlerine dikkat çekildi. Meydanın Türk ve Azerbaycan bayraklarıyla dolduğu belirtilirken, yürüyüşlere kadın ve çocukların da büyük destek verdiği vurgulandı.

Habertürk: ‘Hocalı katliamına dev protesto’

Habertürk gazetesinin, **“Hocalı katliamına Taksim’de protesto”** başlığıyla gördüğü haberde Hocalı katliamı ‘Ermeni çeteler’e bağlanırken, meydana atılan “Hepimiz Türk’üz”, “Ermeni yalanına son” sloganları öne çıktı.

İlk sayfada; “Karabağ’da 613 Azeri’nin Ermeni çetelerce katlinin 20. yıldönümü anıldı. 25 bin kişi “Hepimiz Türk’üz, Ermeni yalanına son” sloganı attı. ‘Sarkozy’ yazılı tuvalet kağıtları dağıtıldı.” şeklinde verilen haber içerde, **“Hocalı katliamına dev protesto”** manşetiyle görüldü. Polisin konsolosluk önünde “adeta etten duvar ördüğü” belirtilirken, “polis helikopterlerinin havadan sürekli tur attığı” ifade edildi. Mitingde dağıtılan “Sarkozy tuvalet kağıdı” yazan tuvalet kağıtlarıyla “Sarkozy pisliğini temizle” sloganlarının dikkat çektiği haberde, İçişleri Bakanı İdris Naim Şahin’in “Türk milleti yaşadıkça, o kanın hesabı yapılacaktır ve sorulacaktır” ifadesinde bulunduğu konuşmasına yer verildi.

“Sanatçılardan destek” ara başlığında ise, “Alişan, Mustafa Yıldızdoğan ve Murat Kekilli”nin mitinge katıldığı bilgisi yer aldı.” Yaptığı taramada bir bakıma Türk basınının Ermenilere olan yaklaşımının karnesini çıkarmıştır.²⁸

Ermeni gazetesi sayfalarında Hocalı gerçeklerini ortaya koyan muhafazakar yayın ilkelerine sahip gazetelerin haberleri yer bulamadılar.

SONUÇ

Hocalı kasabasında 25’i 26’ya bağlayan Şubat 1992’de Ermeni askeri birliklerinin vahşeti sonucu 613 sivil Azerbaycan vatandaşı katledilmiştir. Katliamda 487 kişi sakatlanmış, 1275 kişi esir alınarak ermeni mezaliminin kurbanı olmuştur. 150 kişiden hiçbir haber alınamamıştır. Şehit edilenlerden 106’sı kadın, 63’ü ise küçük çocuktur. Sakatlananların 76’sı ergenlik yaşına ulaşmamış çocuklardır. 8 aile tamamen yok edilmiş, 24 çocuk velilerinin ikisini, 130 çocuk ise velilerinden birini kaybetmiştir. Şehit edilenlerden sadece 335’i gömülebilmiştir. 200 kişinin bacakları soğuktan kangren olmuş, 1000’den fazla kişi çeşitli derecelerde sakatlanmıştır.

Bu olayda 56 kişi çok acımasız şekilde öldürülmüştür. Onlar diri diri yakılmış, başları kesilmiş, kafa derileri yüzülmüş, küçük yavruların gözleri çıkarılmış, mızraklarla hamile kadınların karınları yırtılmıştır. Cesetlere karşı düşünülmesi bile imkansız olan ahlak dışı hakaretler yapılmıştır.

2012’de Hocalı katliamının üzerinden yirmi yıl geçmiştir. “Hocalı Justice” sloganıyla bayraklaştırılan katliam Azerbaycan hükümeti tarafından dünyanın yaşananları öğrenmesi ve katliamı bir soykırım olarak kabul etmesi için çeşitli etkinlikler düzenlemiştir. Bu kapsamda Türkiye’de de çeşitli organizasyonlar yapılmış ve 26.02.2012 tarihinde Taksim Meydanında binlerce insanın katılımıyla katliam anılmıştır.

Gerek Taksim Mitingi öncesi gerekse sonrasında Türk basınındaki yansımalarına bakıldığında katliamın geride kalan yirmi yıla rağmen tüm gerçekleriyle bilinmediği, anlaşılamadığı görülmektedir. Bunun sebeplerini:

1. Yanlış tanıtım politikası,
2. Türkiye’de konunun sadece belirli kesim tarafından sahiplenilmesi,

²⁸ “Gazeteler Hocalı anmasını nasıl gördü?”, AGOS, 27.02.2012. <http://www.agos.com.tr/haber.php?seo=gazeteler-hocali-anmasını-nasil-gordu&haberid=804.html>, 27.02.2012.

3. Çifte standart ve,
4. Ermeni lobisinin yıpratıcı faaliyetleri, şeklinde tasnif etmek mümkündür.

Bu kapsamda Azerbaycan hükümetinin Hocalı katliamının Türk kamuoyu özellikle basın temsilcilerine tanıtımı konusunda siyaset değişikliğine gitmesi gerekliliği açık olarak görülmektedir. Bu kapsamda basın temsilcilerinin Azerbaycan'a götürülerek olayın kahramanlarının yaşam alanlarında ziyareti ve onların ağzından yalın gerçekleri dinlemeleri sağlanmalıdır.

Hocalı katliamının Türkiye'de milliyetçi çevrelerin tekelinden çıkartılarak tüm Türk toplumunun ortak kaybı haline getirilmesi kaçınılmazdır. Zira milliyetçi çevrelerin olaya yaklaşımı, etkinlik tarzı diğer kamuoyu temsilcileri üzerinde olumsuz şekilde yansımaktadır. Bu durum ise Hocalı davasının kolaylıkla siyasete alet edilmesini ve politize edilerek gereken şekilde kamuya mal edilememesine sebep olmaktadır.

Basın organlarının genel yayın politikaları çerçevesinde olaylara farklı şekilde yaklaştığı açık şekilde görülmektedir. Bu duruma örnek gösterilecek durumlardan birisi de Hocalı katliamıdır. Zira muhafazakar yayın ilkelerine sahip olan basın organları Hocalıyı bir insanlık ayıbı ver Türk-İslam dünyasını acı kaybı olarak yaklaşırken, sol tandanslı demokrat gazetelerin meseleye daha çok Ermeniler boyutundan bakmaları açık olarak görülmektedir. Bunun önlenmesi için Azerbaycan lobisinin Türkiye'de yoğun bir çalışma yürütmesi gerekmektedir.

AGOS gazetesinin Hocalı haberine bakıldığında açık olarak görüleceği gibi Ermeni lobisi Azerbaycan tezlerinin çürütülmesi ya da etkisinin azaltılması için aktif bir çalışma yürütmektedir. Bu çerçevede basın organları bilgilendirilmekte, brifingler verilmekte, Azerilerin çalışmaları çeşitli olumsuzluklar ön plana çıkarılarak çarpıtılmaktadır. Bu çalışmalar basın temsilcilerinde Ermeni tezlerine daha yakın durmalarına sebep olmaktadır. Bu nedenle Azerbaycan basın yayın organları ve STK'ların Türkiye'yi bir çalışma masası haline getirmeleri ve duygusal yaklaşımlar yerine gerçekçi politikalar uygulamaları gerekmektedir.

KAYNAKÇA

“Hocalı katliamı kurbanları Taksim’de anıldı”, <http://www.cnnturk.com/2012/guncel/02/25/hocali.katliami.kurbanlari.aniliyor/650637.0/index.html>, erişim tarihi: 12.01.2012

Akın, Kenan, “Dünya “Hocalı Katliamı”ndan utanmalı!”, Yeniçağ Gazetesi, 23.02.2012

Avar, Banu, “*Hocalı Mitingi ve Kürsü Çalmak!*”, <http://www.guncelmeydan.com/pano/hocali-mitingi-ve-kursu-calmak-banu-avar-t30706.html>, 27.02.2012., erişim tarihi: 15.01.2013

Cengiz, Orhan Kemal, “Hocalı ve Irkçıkların Kardeşliği”, Radikal Gazetesi, 27.02.2012

Düzel, [Nese](#), “Taner Akçam: İslami kesim de tarihiyle yüzleşsin”, Taraf, 12.03.2012.

Güzel, Hasan Celal , “Bir İnsanlık Dramı: Hocalı Soykırımı”, Sabah, 26.02.2012

<http://blog.milliyet.com.tr/ermenilerin-karabag-a-imzasi--hocali-katliami-/?BlogNo=174539>

<http://www.haber7.com/haber/20120222/Hocali-Katliaminin-kurbanlari-anlatacak.php>

<http://www.samanyoluhaber.com/kultur/Hocalida-1992de-ne-olmustu/735810/>

<http://www.turksolu.org/128/isbecer128.htm>

Kaplan, Hilal ,”Hocalı mazlumlarını nasıl anmalı?”, Yeni Şafak, 26.02.2012

Yalçınkaya, Alaeddin, “[Hocalı Katliamı Çirkin Pankartla Kapatılamaz](#)”, *Türkiye*, 07.03.2012

Zaman, Anberin, “Hocalıyı Anarken Humusu Unutmak”, *Haber Türk*, 12.03.2012

Mumcu, Özgür, “Derdiniz Gerçekten Hocalı mıydı?”, *Radikal*, 01.03.2012

“Hocalı Matemi...” *Yeniçağ*, 25/02/2010

Akşam Gazetesi, 20 Şubat 2012

Akyol, Taha, “Hocalı Katliamı”, *Hürriyet*, 25.02.2012.

Medeni dünya neredesin?, *Ortadoğu*, 25.02.2012

Uçak, Emine, “Hocalı, nefret diline teslim”, *Radikal*, 25/02/2012

“Hocalı katliamı”, *Zaman*, 26.02.2012

Hürriyet, 26.02.2012

Ilıcak, Nazlı, “Haydi Taksim’e!!!”, *Sabah*, 26.02.2012

Osmanlı, Ceyhun, “Taksimde Hocalı Katliamını Anmak”, *Zaman*, 13.02.2012

Sever, Metin, “Hocalı Mitingi”, *Sabah*, 26.02.2012.

“Gazeteler Hocalı anmasını nasıl gördü?”, *AGOS*, 27.02.2012.
<http://www.agos.com.tr/haber.php?seo=gazeteler-hocali-anmasini-nasil-gordu&haberid=804.html>, 27.02.2012

Hakan, Ahmet ,” Hocalı Yazısı”, *Hürriyet*, 27. 02.2012

Belge, Murat, “Hocalı Mitingi”, *Radikal*, 28.02.2012

Üstel, Aziz, “Hocalı’da Yüreğimden Vurdular Beni”, *Star*, 13.12.2012.